

EĞİTİMLİ VE MESLEK SAHİBİ KENTLİ ANNELERİN TOPLUMSAL CİNSİYET ALGILARININ GÜNCEL DURUMUNA DAİR BİR DEĞERLENDİRME: ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Aslı BÜYÜKOKUTAN TÖRET*

ÖZ

Toplumsal cinsiyet, kadınların ve erkeklerin biyolojik cinsiyetlerine bağlı olarak, toplumların onlardan beklediği birtakım nitelikleri, rolleri, davranışları, tepkileri ve onlara atfettiği konumu ifade eder. Her toplum kendi dünya görüşleri, inançları, kültürleri, coğrafi farklılıkları ile bağlantılı olan bu sosyokültürel algı ve davranışları, sosyalleşme sürecinde bireylere öğretir ve benimsetir. Bu bağlamda toplum, kadınlardan, kadınlık rolüne; erkeklerden erkeklik rolüne uygun davranmalarını bekler. Söz konusu davranış modellerine, rollerine uygun davranmayan, sorumluklarını yerine getirmeyen bireyler, toplum tarafından hoş karşılanmamaktadır ki toplumların devamlılıklarını sağlamak adına gereklidir. Bunun yanı sıra toplumlar, üyeleri arasındaki bireysel farklılıkları göz önünde bulundurarak, tüm üyelerinden birbirinin birebir aynı davranmalarını da beklemeyiz. Toplumsal cinsiyetin değişkenliğine işaret eden bu durumun bir nedeni de sosyoekonomik yapıdır.

Çalışmada, üniversite mezunu, hâlen çalışan, evli ya da evlilik tecrübesi olan, üst düzey sosyoekonomik yapıdaki kadınların toplumsal cinsiyet algılarına odaklanılmıştır. Yapılan tespit ve yorumlamalarda, ekonomik özgürlüğü olan kadınların, kadına ve Türk toplumunda kadın olmaya nasıl baktıkları, ailedeki kadın erkek ilişkileri, iş bölümü, aile ekonomisi, kız ve erkek çocuklarla ilgili algıları, çocuksuzluk, namus, ahlak, tabular gibi birtakım unsurlara bakışı öne çıkarılmıştır. Sonuçta; eğitilmiş ve meslek sahibi olmaları, iş hayatında yer edinmeleri ve ekonomik özgürlüğe sahip olmaları neticesinde kadınların, toplumsal statü ve rollerle cinsiyet kimliğini sorgular, hatta mevcut bazı ön kabullerin değişmesi yönünde çözüm üretir hâle geldikleri görülmüştür. Ancak henüz geleneksel algı ve tutumların değişmesi yönünde radikal girişimlerde bulunulmuş değildir. Toplumsal cinsiyet kimliğinin biçimlenmesinde kadınların anne ve eş kimliğini öne çıkarmaları, kent merkezinde de yaşasalar büyük oranda köy tabanlı olmaları, geleneksel algı ve tutumlarla büyük çatışmalar yaşamak istememeleri, kanaatimizce, bu girişimlerin önündeki engellerdendir.

Anahtar Kelimeler: Eskişehir, kadın, ekonomik özgürlüğü olan kadın, toplumsal cinsiyet.

AN ANALYSIS OF THE CURRENT STATUS OF THE PERCEPTIONS OF EDUCATED AND PROFESSIONAL URBAN MOTHERS REGARDING SOCIAL GENDER: ESKİŞEHİR EXAMPLE

ABSTRACT

Social gender refers to the qualities, roles, behaviors, reactions that societies expect from men and women, and the position attributed to them by societies, depending on the biological gender of men and women. Each society teaches these socio-cultural perceptions and behaviors which are linked to their own world views, beliefs, cultures, geographical differences to individuals in the process of socialization and wants them to adopt these behaviors. In this context, society expects women to behave in line with the role of femininity just as it expects men to act in accordance with the role of masculinity. Individuals who do not comply with these models of behavior and their role and who do not fulfill their responsibilities

---

* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, abuyukokutan@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0001-8732-6043

are not welcome by the society, which is considered necessary to ensure the continuity of societies. In addition, in consideration of the individual differences between their members, societies do not expect all members to display identical behaviors. One of the reasons for this situation, which points to the variability of gender, is the socio-economic structure.

The study focused on the social gender perceptions of women of high socioeconomic status, who are university graduates, currently employed, married, or with marital experience. In the determinations and interpretations made, how women with economic freedom view certain factors such as women and being a woman in the Turkish society, women-men relations in the family, division of labor, family economy, perceptions about girls and boys, childlessness, honor, morality, taboos were emphasized. As a result, due to being educated and professional, having a place in business life, and having economic freedom, it is seen that women have started to question their gender identity, social status and roles and even to produce solutions for changing some of the current presumptions. However, radical attempts have not yet been made to change traditional perceptions and attitudes. We believe that the barriers in front of these attempts are a consequence of the fact that women emphasize their mother and spouse identity in the shaping of social gender identity, that they are largely of rural origin even if they live in the city center, and that they try to avoid getting into a conflict with traditional perceptions and attitudes.

Keywords: Eskişehir, woman, woman with economic freedom, social gender.

Giriş

Toplum, bireylerine dişi ya da erkek olarak dünyaya gelmelerine dayanan genel bir eğilimle farklı özellikler atfeder, roller ve statüler belirler. Genel bir değerlendirmeye; geleneksel toplumlarda ev içindeki işlerden sorumlu olan kadındır, erkek ise dışarıda çalışarak evin geçimini sağlayan kişidir. Günümüzde kadının da iş hayatında yer alması ve eve maddi açıdan katkı sağlaması bu anlayışı kısmen değiştirmiş olsa da eve dönüldüğü andan itibaren kadını yine mutfak ve temizlik gibi ev işleri mesaisi beklemektedir. Erkek ise kendi özel hâkimiyet alanı olarak gördüğü televizyon karşısındaki yerini almaktadır. Kadınların, erkeklerin hükmü altındaki söz konusu ikincil konumunu, kadınların anatomilerine dayandıran genel eğilime karşı çıkmak amacıyla, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımı üzerinde özellikle durulmaya başlanmıştır (Bhasin 2003:1).

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet terimleri ve anlamları üzerindeki tartışmalara rağmen pek çok araştırmacının üzerinde fikir birliğine varmış olduğu görüşe göre; cinsiyet (sex) terimi, biyolojiktir. Cinsel organlardaki görünür farklılıklara ve işlevlere dayalı olarak belirlenen demografik bir kategoridir. Toplumsal cinsiyet (gender) terimi ise toplumsal ve kültürel normlarla ilişkilidir. Kadın ya da erkek olmaya toplum ve kültürün yüklediği anlamları ifade eder (Yaşın Dökmen 2009: 19-20). Birey, anatomik olarak tanımlanan cinsiyetinden ziyade ait olduğu toplumun kendisinden beklentileri ve kültür ideolojileri ile karşı karşıyadır. Tarihsel olarak yerleşen bu toplumsal cinsiyet kodlarına bireyler, kimi zaman uyum sağlar kimi zaman yeni kodlar yaratır ya da yerleşmiş olan mevcut kodları ters düz eder (Chanter 2019: 14).

Toplumsal cinsiyet, kültürel kodlaştırma ya da stereotipleştirme özelliği taşır (Uçan 2011: 42). Ancak bu toplumsal cinsiyet algısının değişmeyeceği anlamına gelmez. Zamana, kültüre, hatta aileye göre kültürel kodlar değişebilir niteliktedir (Bhasin 2003: 2). Ancak bu değişim aniden değil zaman içinde olur. Kültürel kodların bünyelerinde değer taşıyor olması, yavaş değişmelerinde ve değişime direnç

göstermelerinde önemli bir etkidir (Şenol ve Yıldız 2017: 862). Toplumların değişim ve dönüşümlerine bağlı olarak bu kodların işlevlerinde meydana gelen değişim ile kültürel kodlar da değişmektedir (Erol 2008: 208).

Ataerkil sistem, toplumsal cinsiyet algılarının şekillenmesinde ve sürdürülmesinde, kadınların, erkeklerin hükmü altındaki ikincil konumunu etkiler (Bhasin 2003: 16-18). Bunun yanı sıra özellikle geleneksel toplumlarda kadınlar, çoğunlukla kendilerini belli rollerle sınırlandıran ve sosyal hayatta dar bir alana sıkıştıran toplumsal cinsiyet kimliğini inşa etme ve aktarma sürecinde önemli bir rol üstlenir (Bourdieu 2016: 55). Değişen şartlara bağlı olarak bugün ev dışında da aktif çalışma hayatı olan, erkek ile aynı pozisyonlarda görev alan kadının, toplumsal cinsiyet rollerinde değişim beklenirken, bu değişimin paralel gerçekleşmemesi dikkat çekicidir (Şenol ve Yıldız 2017: 863).

Kadına ve erkeğe toplum içinde farklı statüler verilmiştir ve hiyerarşik yapı içinde erkekler daha yüksek statülü rollere sahiptir. Bu farklılık, hem toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını hem de kadın ve erkeğin kendisinden ve karşı cinsten beklediği davranış ve özellikleri etkiler. Dolayısıyla kadın ve erkeğin rolleri değiştiği takdirde cinsiyet farklılıkları azalacaktır (Yaşın Dökmen 2009: 81-82). Bugün kadının, erkekle birlikte evden ayrılması, kimi zaman erkekten daha yüksek statülü mesleklerde görev alması, ev içi işleri ve çocuk bakımı gibi kadınla özdeşleştirilen sorumlulukların kısmen paylaşılmaya çalışılmasında önemli bir etkidir. Kitle iletişim araçlarının da herkes tarafından ulaşılabilir olmasıyla birlikte iyi bir eş ve anne olarak kodlanan geleneksel kadın tipi yerini, kolunda bir altın bileziği olan, çalışan, güçlü, üreten kadın tipine bırakmaya başlamıştır.

Kadının çalışma hayatında yer alması bir taraftan kendisini ekonomik olarak bağımsız kılsa da diğer taraftan yeni sorumluluklar yüklenmesine, kendisine atfedilen sorumlulukları da sürdürme beklentisine neden olmuştur (Şenol ve Yıldız 2017: 865). Öyle ki akademisyen bir kadın, üniversitede ders verme ve akademik çalışmalar yapma görevlerinin yanında eş ve anne kimliğine dayalı statüsüyle aile içindeki rollerini de büyük oranda eskisi gibi yerine getirmeye devam etmektedir. Kent merkezinde yaşasa da büyük oranda köy tabanlıdır ve geleneksel algı ve tutumlarla çatışmaya girmekten çekinmektedir. Bu durum, kanaatimizce, toplumsal cinsiyet kimliğinin değişmesi yönünde atılacak radikal adımlara önemli bir engeldir. Nitekim bu yazı da, Eskişehir’de statüsü yüksek işlerde çalışan kadınların toplumsal cinsiyet algılarına ve kabullerine odaklanmaktadır. Merkezinde kadınların yer aldığı, onlardan elde edilen verilerle toplumsal cinsiyetin sorgulandığı yazı, bu tür çalışmaların sadece “eril tahakküm” ile ilişkilendirilmemesi gerektiğini de gösterecektir.

1. Çalışmanın Yöntemi

Eskişehir’de yaşayan, üniversite mezunu, hâlen çalışan, evli ya da evlilik tecrübesi olan, üst düzey sosyoekonomik yapıdaki kadınların toplumsal cinsiyet algılarını tespit edip yorumlamak amacıyla kaleme alınan bu çalışmada, derinlemesine mülakat tekniğinin kullanılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Başlangıçta yüz yüze yapılması planlanan görüşmeler, dünyada ve Türkiye’de yaşanan Koronavirüs (Covid-19) salgını nedeniyle, salgının artışı önlemek amaçlı tedbir alınması gereğiyle görüntülü görüşme şeklinde gerçekleştirilmiştir. Tesadüfi örneklem yolu ile seçilen, söz konusu özelliklere sahip kadınlarla, akıllı telefonlar üzerinden görüntülü ve sesli

görüşme yapılarak iletişim kurulmuştur. 27 Mart 2020-10 Haziran 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilen görüşmelerden hareketle, ekonomik özgürlüğü olan kadınların, kadına ve Türk toplumunda kadın olmaya nasıl baktıkları, ailedeki kadın erkek ilişkileri, iş bölümü, aile ekonomisi, kız ve erkek çocuklarla ilgili algıları, çocuksuzluk, namus, ahlak, tabular gibi birtakım unsurlara bakışı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

2. Sözlü Kaynaklar Hakkındaki Bilgiler

Anne karnındaki bebeğin cinsiyetinin belli olmasıyla başlayan cinsiyete göre hazırlıklar, çocuk doğar doğmaz toplum ve aileler tarafından toplumsal cinsiyete yönelik sosyalizasyon süreciyle devam eder. Kadın ve erkeği sosyal ve kültürel açıdan tanımlayan, onlara verdiği toplumsal statü ve rolleri belirten toplumsal cinsiyet (Ecevit 2011: 4), değişken olmakla birlikte, değişmeyen şey, bireylerin ataerkil bir sistem içine doğmuş/doğacak olmalarıdır. Her ne kadar, aynı toplumdaki farklı sınıflar içinde, farklı toplumlarda ve tarihî dönemlerde kendine özgü değişiklikler gösterse de ataerkil sistemin genel ilkeleri aynı kalır, yani erkek egemenliği devam eder (Bhasin 2003: 16-17). Bu noktada, ataerkil bir sistem içinde yaşamakla birlikte, eğitim seviyesi yüksek ve ekonomik özgürlüğü olan kadınların toplumsal cinsiyet kimlikleri hakkındaki görüşlerinin kendilerinden yola çıkılarak sorgulanmasının gerekli olduğu düşünülmüştür. Bu nedenle Eskişehir’de yaşayan, uzmanlık gerektiren bir işte çalışan, evli ya da evlilik tecrübesi olan otuz iki kadın ile derinlemesine mülakat yapılmış, alınan cevaplar yorumlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmaya veri sağlayan sözlü kaynakların en küçüğü otuz, en büyüğü elli altı yaşında olup, yaş ortalamaları kırk birdir. Uzun süren eğitim hayatı ve ardından alınan eğitimle paralel bir işte çalışabilmek için geçen süre nedeniyle sözlü kaynakların yaş ortalamaları yükselmektedir. Evli ya da evlilik hayatı yaşamış olan kadınların tercih edilmesinin nedeni, ev içindeki geleneksel cinsiyet rollerinin devam edip etmediğinin ortaya konulmasıdır. Sözlü kaynaklar arasında bulunan on sekiz kadın lisans, iki kadın yüksek lisans, on iki kadın da doktora eğitimi almıştır. Bu kadınların yedisi öğretmen, üçü doktor, biri hemşire, dokuzu öğretim üyesi, ikisi bankacı, dördü mühendis, biri işletme sahibi, ikisi anaokulu kurucusu/sahibi, biri emniyet görevlisi, biri okutman, biri de araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. Kadınların kendilerine ait aylık gelirlerine bakıldığında, en düşüğünün beş bin, en yüksekinin on üç bin Türk lirası olduğu öğrenilmiştir. Bunun yanı sıra bazılarının kira gelirleri de bulunmaktadır. Muhatabımız kadınlar olduğu için eşleri hakkında ayrıntılı sorulara yer verilmemiştir. Ancak konu açılınca, beşi hariç, diğerleri eşlerinin statü ve gelirlerinin ya kendi seviyelerinde ya da kendilerinden daha yüksek olduğunu belirtmiştir.

3. Çalışma Hayatı Olan Kadınların Toplumsal Cinsiyet Algıları

Kadına ve erkeğe yüklenen toplumsal roller, küreselleşme ve kentleşmenin etkisiyle birlikte önemli ölçüde değişim sergilemektedir. Kadınların ücretsiz aile işçiliği dışında çalışma hayatında da aktif rol almalarıyla göze çarpan bu değişim, bazı rol değişimlerini ve uyumlarını da beraberinde getirmektedir (Günay ve Bener 2011: 159). Ekonomik gelişmeye de paralel olarak yaşanan sosyal değişim süreci, geleneksel görev dağılımında, kadına ve erkeğe özgü rollere ilişkin tutumları -göreceli olarak- değiştirmiştir (Balaman 1984:159). Kent ailesinde bugün geleneksel roller çeşitlenmiş, özellikle kadının rolü değişmemiş görünse de eskisine oranla farklılaşmıştır (Kıray

1984: 72). Kadını, çocuk doğurup büyütme, ev içi işleri yapmak, düzenlemek ve yürütmek ve kocasına ihtiyacı olan her noktada yardımcı olmakla sorumlu tutan geleneksel algı (Şenol ve Mazman 2013: 152) kentte özellikle çalışma yaşamına katılan kadınların ailelerinde yerini eşler arasında paylaşımına bırakmış ve kadın yeni roller üstlenmiştir (Onat 1993: 23).

Sanayi Devrimi, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın ardından, yaygınlaşan ve gelişen endüstrileşme ile birlikte kadınlar, kapalı aile ekonomileri içindeki faaliyetlerinden uzaklaşarak evlerinin dışındaki yeni alanlarda çalışmaya başlamıştır (Kocacık ve Gökkaya 2005: 196). Kadınların ücretsiz aile işçisi olmaktan çıkıp, ailelerinden uzakta, sürekli ve ücretli iş aramaya başlaması, Batı'da 19. Yüzyılda sanayileşme ile başlayan döneme denk gelmektedir (Tural 1992: 640). Ancak Cumhuriyet dönemine kadar Türk kadınının eğitim olanaklarının yok denecek kadar az olması, meslek sahibi olmalarının ve bu yolla ekonomik hayata katılımlarının önünde büyük bir engel olmuştur (Doğramacı 1989: 118). Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte, kadına erkek ile eşit eğitim hakkı tanınmış, henüz birçok gelişmiş ülkede olmayan sosyal, siyasal ve ekonomik haklar verilmiş; kadınların kamusal alana girmeleri ve kalkınma sürecinde yer almaları önemsenmiştir (Afsaneh ve Karakuş 1999: 43). Kanunlarla kadınlara verilen ve zamana göre ileri sayılan birçok hakka rağmen Türkiye'de kadınlar bu hakları uygulamak yerine korumakla yetindikleri için çalışma hayatına oldukça geç başlamıştır (Tekeli ve Koray 1991: 101).

Türkiye'de kadınlar, 1950'li yıllardan beri çalışma yaşamına daha aktif olarak katılmaktadır. Bu yıllarda gelişmeye başlayan hizmet sektörü, erkekler kadar olmasa da kadınlara da yeni iş imkânları sunmaktaydı (Kocacık ve Gökkaya 2005: 201). 1970'lerden sonra gerek kent hayatının gerekliliği gerekse etkisi nedeniyle, kentlerde çalışmak isteyen kadınların sayısı önemli ölçüde artmaya başlamıştır. 1980'li yıllardan beri ise kadınların çalışma talebine karşılık sanayi ve hizmet sektörü istihdam olanağı noktasında yetersiz kalmıştır (Ecevit 1995: 120-121). Kadın ücretli emeğinin yapısında ve çalışma alanlarında özellikle son elli yılda önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Ücretli kadın işgücü kullanımı artmış ve kalıcı olmaya başlamış, iş hayatına tam zamanlı işlerde çalışmanın yanı sıra yarı zamanlı gibi yeni alternatif işler de eklenmiştir. Gelişmiş ülkelerdeki şirketler, gelişmemiş ya da az gelişmiş ülkelere sanayi yatırımları yapmış, böylece kadınlar gelişmiş ülkelerin işgücü piyasasının bir parçası hâline gelmiştir (Yiğit 2018: 5).

Ev işleri ve çocuk bakımı olmak üzere temel iki işlevi olan kadının, para kazanma işlevine de katılmasıyla geleneksel aile düzeninin dayandığı ayrılmış kadın ve erkek rolleri yerini paylaşmaya dayalı cinsiyet rolleri anlayışına bırakmıştır (Fortin 2005: 419). Meslek sahibi olmak ve ekonomik bağımsızlığa kavuşmak, daha rahat bir yaşam sürmek ve günümüz koşullarında aileye ekonomik açıdan destek olmak hem kadını hem de aileyi memnun ettiği için bu tür bir rol paylaşımının gerekliliği kabul edilmiştir. Ancak ev işlerinde kadınlık ve erkekliğin algılanışına ilişkin toplumsal kalıpyargılar nedeniyle beklenen değişim tam olarak gerçekleşmemiştir. Diğer bir ifadeyle, para kazanma işlevine ilişkin kalıpyargılara oranla, ev işlerinin paylaşımı işlevine ilişkin kalıpyargılar daha dirençli çıkmıştır (İmamoğlu 1991:834).

Orta Anadolu'nun ikinci büyük şehri olan Eskişehir, sanayi bakımından gelişmiş hatta sanayi geliri tarım gelirinden fazla olan, refah ve eğitim düzeyi yüksek bir şehirdir.

Hayatın hızlı yaşandığı kentte, kadının eğitim ve sosyoekonomik düzeyinin yüksek olması, çalışması ve ortak gelire katkı sağlaması, bu yapıdaki ailelerde cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarda geleneksel yapıdan uzaklaşıldığını, ataerkil yapının çözüldüğünü, bireyler arasında eşitlikçi ve katılımcı ilişkilerden söz edildiğini düşündürmektedir. Bu konuda gerçekçi tespit ve yorumlarda bulunabilmek adına doğru sözlü kaynaklara ulaşabilmek önemlidir. Çünkü söz konusu kriterlere sahip olduğundan modern bir çizgi çizilebilir için araştırmacıya olduğu gibi değil de olmak isteği gibi cevaplar vererek gerçeğe ulaşmaya engel olabilecek kişilerin olma ihtimali daima vardır. Bu nedenle samimi, içten ve gerçeği yansıtan cevaplar verebilecek kişilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu noktada, kimlik bilgilerinin yazıda yer almasını istemeyen kişilere de saygı duyulmuş, bu kişilerin sadece mesleği ve kendileriyle görüşme tarihi belirtilmiştir. Eskişehir’de yaşayan, eğitilmiş, meslek sahibi, ekonomik özgürlüğü olan kentli annelerden elde edilen veriler üzerinden kadınların toplumsal cinsiyet algılarının ve kabullerinin bugünkü durumu ile ilgili şunları söylemek mümkündür:

Kadın olmanın en güzel yanı anne olmaktır...

“Kadın olmak” denince sözlü kaynakların çoğunun aklına ilk olarak “anne olmak” gelmiştir. Kadın her şeyden önce annedir. Erkeğin de var olmasının temelidir (KK-27).^{*} Doğurganlık, üreme, hayat verme, koruma, yaşatma (KK-29), yaratma (KK-14), yaratıma aracılık etme (KK-24), yaşam, üretkenlik (KK-23) vasıflarına sahiptir. Kadın olmak, dişiliği, güzelliği, hassasiyeti (KK-1, KK-32), duygusallığı (KK-11), koruyup kollamayı, şefkati, merhameti (KK-16, KK-28), sevgiyi (KK-20), sanatı, estetiği, hoşgörüyü, bağışlayıcılığı (KK-23), zarafeti (KK-24), sıcaklığı (KK-26), empatiyi (KK-30) çağırıştır. Bunun yanı sıra kadın olmak, zorluklarla mücadele etmeyi (KK-4), güçlükler karşısında dayanıklı ve sağlam durabilmeyi (KK-3, KK-6), hayatın her yönüne yetişebilme becerisine sahip olmayı (KK-10), aynı anda birçok şeyi organize edebilmeyi (KK-22) gerektirir. Kadın olmak, birçok parçaya bölünmektir (KK-17). Sorumluluk ister (KK-2), evdeki her şey kadından sorulur (KK-25), kadın bu sorumlulukları elinden gelen en iyi şekilde gerçekleştirebilmek için çaba gösterir (KK-17). İfadelerden de anlaşılacağı üzere, eğitilmiş ve meslek sahibi kentli kadınların toplumsal cinsiyet kimliğinin biçimlenmesinde anne kimliği öne çıkmaktadır. Anne kimliğine yapılan bu vurgu, kadının toplumsal cinsiyet kimliğinin belirlenmesinde sadece erkek bakış açısının belirleyici olmadığını göstermesi açısından dikkat çekicidir (Aça vd. 2019: 77). Kadın, kent merkezinde yaşayıp çalışma hayatında önemli bir yer edinmiş olsa da anne kimliğine dayalı statüsünü baskındır. Kanaatimizce bunun nedeni, kent merkezinde de yaşasalar büyük oranda köy tabanlı olmalarıdır.

Kadın olmak her ne kadar sorumlulukları, zorlukları (KK-12), güçlü olmayı (KK-26), emeği (KK-20), fedakârlığı (KK-30) gerektirse de kadınların büyük çoğunluğu kadından olmaktan ve buldukları şartlardan memnun olduklarını söylemiştir. Söz konusu memnuniyetin en önemli nedeni, kadına bahşedilen çocuk doğurabilme yetisidir. Bu durum, “Kadın olmaktan memnunum, çünkü bir anneyim. Bence bu çok ulvi ve

---

^{*} Çalışma içerisinde kaynak kişiler (KK-1, KK-2, KK-3 ...) şeklinde belirtilmiştir. Kişiler hakkındaki ayrıntılı bilgilere (adı, soyadı, doğum yeri ve tarihi, tahsili, mesleği, görüşme tarihi) yazının sonunda yer verilmiştir.

ayrıcalıklı bir duygu” (KK-1), “Çocuk doğurabilmek ve anne olmak, o hissi yaşayabilmek nedeniyle kadın olmaktan memnunum” (KK-6), “Annelik kadın olmanın en büyük ödülüdür” (KK-24), “Anne olmak memnuniyetimin ilk sebebidir” (KK-28), “Çocuk dünyaya getirebilmenin beni daha güçlü bir canlı yaptığına inanıyorum. Erkekler ne yazık ki bundan mahrumlar” (KK-29) şeklinde ifade edilmiştir. Çocuk doğurup sorumluluklarını üstlenebilmenin yanı sıra çalışıp, para kazanmak ve ev işlerine de yetişebilmek (KK-27), meslek sahibi olmak ve kendi ayakları üstünde durabilmek (KK-2), kendi kendine yetebilmek (KK-18), mevcut statüsü ve konumuyla diğer kadınlara örnek olabilmek (KK-10) kadına, “İyi ki kadın olmuşum” dedirtmektedir. Annelik duygusu, şu an buldukları statü ve konum, hayatlarından memnun olmaları nedeniyle tekrar dünyaya gelseler yine kadın olmak istediklerini belirtmişlerdir (KK-12). Açıklamalarda da görüleceği üzere çocuk doğurabilme yetisi de kadınların cinsel kimlik algılarında önemli bir unsurdur. Bunun nedeni de -ileride bahsedileceği üzere bugün kısmen kırılmış olsa da- doğurganlığın kadının aile ve toplum içerisinde belli bir statü ve saygınlığa erişmesindeki rolüdür.

Kadın olmanın toplum içerisindeki dezavantajlarını kendi ailesi ve yakın çevresinde yaşamadıkları, aksine hep olumlu davranışlarla karşılaştıkları, erkeklere tanınan bütün haklardan yararlandıkları anlatılmıştır (KK-1). Hatta yaşanan coğrafyada kadın olmanın erkek olmaktan daha çok kolaylık sağladığını düşünenler de vardır (KK-31). Bunun yanı sıra erkeklerle karşılaştırıldığında, kadınların daha ince düşünebildikleri, dünyayı daha şefkatli bir şekilde görüp kucaklayabildikleri (KK-9), daha dirayetli, güçlü (KK-14) naif (KK-19), hassas ve kibar oldukları düşünüldüğü için (KK-22) kadın olmak bir ayrıcalık olarak görülmektedir.

Kendi şartlarından memnun olmakla birlikte içinde bulunduğu coğrafyada kadın olmanın güç olduğunu (KK-14), hangi statüde ya da koşullarda olursa olsun kadın olmanın yoğun mücadele ve emek gerektirdiğini (KK-20) düşünenler de vardır. Kadınlar, dünyada erkek egemen eğilimden dolayı ikinci planda kalmaktan (KK-7), kendi evinde ya da işinde özgür olmakla birlikte ülkede kadınlara karşı kalıplaşmış önyargılardan (KK-22) rahatsız olmaktadır. Öyle ki kadınlar, sorumluluklarının fazla olması nedeniyle çabuk yorulabilecekleri ve iş yükünü kaldıramayacakları düşüncesiyle özellikle özel sektörde çok fazla tercih edilmediklerini dile getirmiştir (KK-11). Bu nedenle yine kadın olarak ancak daha iyi koşullarda dünyaya gelmek istenmektedir (KK-21). “Uygar ve demokratik bir toplumda mutlaka kadın olarak dünyaya gelmek isterim ancak geri, gelişmemiş ve fanatik toplumlarda kadın olmak bir işkence iken erkek olmak her zaman bir avantajdır” (KK-20). Bunun yanı sıra kadın olmaktan memnun olmayanlar da vardır. Kadın olarak hâlâ söz haklarının olmadığı, iş ortamları ağırlıklı olarak erkeklerden oluştuğu için kadınların geri planda kaldıkları düşünülmektedir (KK-8). İçinde bulunulan ortamda kadın olmanın çok zor olduğu; kadının kıyafetinden, gülüşüne, bakışından oturup kalkmasına kadar toplum baskısı altında olduğu ifade edilmiştir (KK-25). Toplum baskısının ve kadına bakış açısının giderek kötüye gittiği bir dönemde ve erkek egemen bir toplumda kadın olmaktan mutlu olunamayacağı, kadınların sesini yeterince duyuramadıkları, uğradıkları haksızlıklar karşısında haklarını arayamadıkları dile getirilmiştir (KK-26). Bu düşüncede olan kadınlar, var olan dünya düzeni göz önünde bulundurulduğunda kesinlikle erkek olarak doğmak istediklerini vurgulamıştır. Zira kadının ayrıcalıklı yerinin olduğu hiçbir toplumsal sistemin dünyada mevcut olmadığı belirtilmiştir (KK-20). Küçük yaşlardan

itibaren kadınlara yüklenen görev ve sorumlulukların yanı sıra hesap sorulanların hep kadınlar olması, kadınların kendilerini ifade etmesine olanak sağlanmaması, kadınların evlenmeden önce babalarının, evlendikten sonra da eşlerinin gizli ya da açık baskısı altında yaşamaları nedeniyle erkek olarak dünyaya gelmek istedikleri açıklanmıştır (KK-26). Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere kadınların cinsel kimlikleriyle statülerinin öğrenilmesinde birtakım tabular ve bunlara bağlı doğrudan ya da imalı baskılar, sadece kadınların mesuliyeti gibi lanse edilen durumlar ve kaçınmalar önemli bir yere sahiptir.

Kadınların çoğu, erkek olarak doğmuş olsalardı hayatlarının daha kolay olabileceğini, kariyerlerinde ilerleyip daha üst statülerde olabileceklerini ifade etmiştir. Kadınlar, iş hayatındaki sorumluluklarının yanında evin ve çocukların sorumluluklarını da üstlendikleri için iş hayatında tamamen verimli olmadıklarını, bu nedenle ya kariyer yapmaktan vazgeçtiklerini ya da kariyerlerinde hızlı ilerleyemediklerini belirtmiştir (KK-2). Erkekler, kadınlara göre çok daha rahat şartlarda çalışmakta, kadınlar iş hayatında belli bir konuma gelebilmek ve erkeklerle aynı yetenek ve beceride olduklarını ispat edebilmek için çok daha fazla çaba harcamak durumunda kalmaktadır (KK-10). Kadın, erkek olsaydı, daha özgür olurdu, daha çok gezerdi, akademik kariyer basamaklarını daha hızlı çıkardı (KK-26). Ev içi hayatta daha az yorulur, kendisine daha çok zaman ayırırdı (KK-8). İşe daha çok odaklanır, kariyer hedefleri açısından daha başarılı olabilirdi (KK-14). Bir kaynak şahsın bu konudaki aktarımları şöyledir: “Evde her ne kadar yardımcı da olsa evin işi, yükü ve sorumluluğu kadınların üzerindedir. Erkekler bu konuda daha rahattır. İşten eve geldiklerinde yemek yedikten sonra salona çekilirler. Sofra toplama, çocukların sorumluluğu, ertesi günkü yemek planı, evin eksikleri gibi işlerle kadınlar ilgilenir. Bu nedenlerle erkek olsaydım mesleki açıdan daha hırslı olurdu. Kariyer yapar ve maddi olarak daha fazla kazanırdım. Tıpta uzmanlığımı aldıktan sonra kariyer yapma konusunda ailem için fedakârlıkta bulundum. Eşim özel sektörde çalıştığı için devletten istifa edip Eskişehir’e geldim. Yan dal sınavını kazandım ama eşim muayenehanesini kapatıp gelmek istemediği için gidemedim. Aile düzenimi ve çocuklarımı düşünerek yan dalımı yapamadım, kariyerimi sürdüremedim. Ailem için kendimi geri plana attım açıkçası” (KK-12). Kariyer planlarından vazgeçme ya da bu yolda yavaş ilerleme kadını çok rahatsız etmekte ve şu örnekler verilmektedir: “Bir zamanlar ev ve aile düzenimi bozmamak adına doktora yapmak için başka bir şehre gidememiştim. Yine çocuklarım küçükken iş yerimde fazla kalamıyordum” (KK-13). “Çocuklarımı belli bir yaşa getirene kadar işimden istifa ettim. Dolayısıyla akademik ilerleyişte zaman kaybı yaşadım. Evlendiğimizde asistan olan eşim ise, ben çocuk büyütene kadar, tıpta çift ihtisas yaptı ve doçent oldu” (KK-30). İfadelerden de anlaşılacağı üzere, anne ve eş kimliğine dayalı statüsü kadının rollerinde de belirleyici olmaktadır (Aça vd. 2019: 77). Kadın her ne kadar eğitilmiş ve meslek sahibi olup kent merkezinde yaşasa da, rollerini büyük oranda ev ve aile hayatına bağlı bir şekilde yerine getirmektedir.

Çoğunluk böyle düşünürken bazı kadınlar da, kadın olmalarının mesleki açıdan daha ileriye gitmelerine engel olmadığını, şu an buldukları konumdan memnun oldukları için lisansüstü eğitim almadıklarını ifade etmiştir: “Benim için önemli olan kariyer değildir. Eşim, müdür ya da müdür yardımcısı ol diyor. Ama ben çocukları çok sevdiğim için üniversite sınavında da ilk tercihim olan öğretmenlik mesleğini yapıyorum” (KK-5). Erkek olarak doğmuş olsaydı hayatının şimdikinden farklı olacağını

düşünmeyen (KK-21) yine hayatını kendi tercihlerine göre yaşayacağını, önemli olanın kişilik özellikleri ve sahip olunan değerler olduğunu ifade eden (KK-23, KK-32) bu gruptaki kadınların sayısı son derece azdır. Meslek hayatına bankacı olarak başlayan ve on üç yıl çalışan, işinde hep erken terfi eden bir kaynak kişinin şu açıklaması da dikkat çekicidir: “Kendi işimi kurmak istediğim için bankacılıktan istifa ettim. Erkek olsaydım ve tüm ailenin maddi yükü sırtımda olsaydı, belki de buna cesaret edemeyebilirdim” (KK-18). Bir kaynak kişi, cinsiyetten bağımsız bir kişilik geliştirebilmek mümkün olmadığı için bunu öngörebilmenin olanaksız olduğunu ifade ederken (KK-29) bir diğeri de toplumun yüklediği farklı sorumluluklardan dolayı hayatının mutlaka farklı olacağını ancak bunun daha iyi olup olmayacağından emin olmadığını belirtmektedir (KK-7).

Türk toplumunda kadın olmanın genel olarak zor olduğu, birtakım güçlükleri, sıkıntıları bünyesinde barındırdığı ve mücadele gerektirdiği konusunda hemfikir olan kadınlar, söz konusu durumları kendi ailelerinde yaşayıp yaşamadıkları hakkında ikiye ayrılmaktadır. Kadınların çoğu, her ne kadar eğitilmiş ve kültürlü bir aile yapısına sahip olsalar da ev içi düzen ve sorumluluklar noktasında kendilerine çok fazla rol atfedildiğini ve bu toplumsal rollerle sürekli mücadele etmek durumunda kaldıklarını belirtmiştir (KK-4, KK-8, KK-20). Aile içinde kadınla özdeşleştirilen işler vardır. Temizlik, ütü, yemek, ödev takibi büyük oranda kadının üzerindedir (KK-6). Bu sorumlulukların yerine getirilmesinde, işin yapılması kısmında kimi zaman aile bireylerinden destek alınsa da işin programa alınması ve takibi yine kadının görevidir (KK-28). Kadın hem çocuklarına hem evine hem eşine yetebilmek hem de kendi iş hayatını ve sosyal hayatını organize edebilmek durumundadır (KK-19). Seyahatini, iş gezilerini, evde devam edilmesi gereken akademik çalışmalarını hem eşine hem de çocuğuna göre ayarlamak zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla sosyal faaliyetlere ve kendine yeteri kadar zaman ayıramamaktadır (KK-26). Boşanmış ve eski eşinden maddi destek görmeyen kadınlar için durum daha da zordur. Çocuklarını tek başlarına büyütme, birçok şeyle yalnız mücadele etmek gerek zihinsel gerekse fiziksel olarak kadınları kimi zaman yorgun ve çaresiz hissettirmekte, bu da çocuklarına yansımaktadır (KK-14, KK-24).

Evliliğin ilk yıllarında kendilerini çok rahatsız eden aile içindeki zorluklar karşısında bazı kadınlar, eşile konuşup ev işleri ve çocuk bakımı konusunda iş bölümü yapma konusunda anlaşmıştır (KK-9). Bu konuda, eşleriyle aynı şirkette ya da aynı yoğunluktaki iş temposunda çalışan kadınlar, eşlerinin kendilerine karşı daha anlayışlı olduklarını ifade etmektedir: “Eşimle aynı şirkette ve şartlarda çalışıyor olduğumuz için eşim beni anlıyor. Tabi aksi de olabilirdi. Çoğu zaman eve gelip ev işi, yemek, ütü yapacak hâlim olmuyor. Çocuk doğana kadar dışarıdan yemek söylüyorduk ama şu an onun için sağlıklı ev yemekleri hazırlamak gerekiyor. Bu konuda evde iş planı yapıyoruz. Birimiz işten geç geliyorsa diğeri çocukla ilgileniyor. Ancak bu iş planlarını yöneten de benim” (KK-10). “Eşim de çok yoğun çalıştığı için benim hâlimden anlıyor. Evde yapılması gereken işleri paylaşıyoruz. Örneğin, evde ütülerini eşim yapar. Bulaşık makinesini ben yerleştiririm, eşim boşaltır. Kirli çamaşırları makineye ben yerleştiririm, eşim asar. Evi süpürür, siler ama banyo ve tuvalet temizliğini ben yaparım. Ancak onun yaptığı işi pek beğenmediğim için arkasından detaylı olarak yine ben temizlerim” (KK-11). Açıklamalarından da anlaşılacağı üzere kadınlar, ev içi odaklı rollerini eşleriyle paylaşmak ve mevcut cinsiyet kimliğini belirleyen değer yargılarını, normları ve algıları değiştirmek adına mücadele etmektedir. Ancak ev ve çocuklarla

ilgili yükümlülükleri o kadar içselleştirmiştir ki verdiği mücadelede erkeğin anlayışını ve desteğini âdeta bir lütuf olarak görmektedir.

Kadınların çok azı da aile içinde kendiliğinden oluşan bir iş bölümü nedeniyle ailelerinde kadın olmanın güçlüklerini yaşamadıklarını ifade etmiştir. Başta eşleri olmak üzere diğer aile bireylerinin kişilik özelliklerinden de kaynaklanan bu sistemin, aile içi huzur ve mutluluğu getirdiği, ailedeki herkes memnun olduğu için de devam ettirildiği düşünülmektedir (KK-1, KK-32). Öyle ki çocukların yemeği, öz bakımı ile ilgilenen, onlarla zaman geçiren, eşinin yaptığı ütüü beğenmeyip kendisi yapan eşlerden söz edilmiştir (KK-12, KK-18). Bunun yanı sıra ailenin ekonomik seviyesinin yüksek olması nedeniyle kadın olmanın zorluklarını yaşamadığını belirtenler de olmuştur (KK-5). Ev içindeki işlerin bir şekilde halledilebileceğini, kadınları yoran asıl unsurun, özellikle ev içindeki birtakım şeyleri kontrol altında tutmak istemeleri olduğuna dair tespit de dikkat çekicidir (KK-13).

Kadın, mücadele etmeyi sever...

Kaynak kişilerin tamamı, ev ve iş hayatındaki olumsuzluklara karşı çabalayıp, mücadele ettiklerini, kader deyip doğrudan kabullenmediklerini belirtmiştir. Ev işlerinin hepsinin altından kalkmanın mümkün olmadığını, her iş üstlenildiği takdirde kendine zaman ayıramadığını ve kendini iyi hissetmediğini, bu durumun da evlilik hayatına yansımalarını belirten çoğu kaynak kişi, evdeki iş dağılımı konusunda çok mücadele ettiklerini ve başarılı olduklarını anlatmıştır (KK-9). Kadınlar, mevcut konumlarına gelebilmek için de büyük uğraşlar vermiş/vermekte, pes edip daha rahat bir hayatı seçmemiş, bu yolda hâlâ mücadeleye devam etmektedir (KK-12). "Herkes çabasının karşılığı vardır" anlayışıyla hareket ettiklerini belirtmiş olan kadınlar (KK-19), gözü kara her şeye atılmamakta, sabretmekte (KK-13), uygun enstrümanları kullanarak (KK-29), doğru yeri ve zamanı kollayarak, imkânları ölçüsünde savaşmaktadır (KK-25). Bu noktada savaşçı oldukları dile getirilmektedir (KK-20). Bir savaşta kazanılsa da kaybedilse de en azından mücadelemi verdim diyebilmek istenmektedir (KK-27). Şu ana kadar elde ettikleri her şeyi mücadele ile kazandıklarını belirtmiş olan kadınlar (KK-26) acı çekme noktasına gelene kadar ellerinden gelen her şeyi yapıp, gerisini kadere bıraktıklarını dile getirmiştir (KK-18). İlahi bir kaderin de olduğuna fakat tercihlerine göre hangi yoldan gideceklerinin sürekli değiştiğine, varyasyonların çeşitlendiğine inanılmaktadır (KK-23). Son noktaya kadar mücadele edilmesine rağmen bir türlü istenen sonuca ulaşamıyorsa da akışına bırakılıp bulunulan yerden keyif alınmaya çalışıldığı anlatılmıştır (KK-31). Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere kadınlar, hem ev odaklı rollerini değiştirmek hem de çalışma hayatında yer edinmek ve var olduklarını ispatlamak için mücadele vermektedir. Toplumların yaşadıkları doğal ve zorunlu değişimlerin bir sonucu olan bu durum, kadınların statü, rol ve cinsiyet kimliği ile ilgili algıları değiştirme yolundaki gayretleri adına anlamlıdır.

Kadınlardaki mücadelecî ruhun en önemli nedeni, küçüklükten itibaren ailelerinin, başarabileceklerine kendilerinden daha çok inanmaları ve onları desteklemeleri, onların emeklerini, başarılarını takdir etmeleri ve kendilerini değerli hissetmelerini sağlamasıdır. Özellikle de eğitim anlamında gerek maddi gerekse manevi anlamda kendilerine çok destek olunmuştur (KK-26). Bilhassa anneleri okuyamayan ya da istediği kadar eğitim-öğretim hayatına devam edemeyen kadınların anneleri, okumaları ve bir meslek sahibi olmaları gerektiği konusunda kararlı

davranmıştır (KK-1). “Oku kızım kendini kurtar, kolunda bir altın bileziğin olsun” denmiştir (KK-9). Bu süreçte her daim ailesi arkalarında durmuştur (KK-2). Babaları, erkeklerin illaki bir işin ucundan tutacaklarını ama kız çocuklarının mutlaka okuması gerektiğini söylemiştir (KK-5). Kızlarını serbest bırakır gibi görünmelerine rağmen onlara sorumluluk duygusunu yüklemiş, “Boynuz kulağı geçmelidir” diyerek çalışmaya teşvik etmiştir (KK-8). Akademisyen bir ailenin çocuğu olduğunu belirten bir akademisyen kadın, “Çalışmak bizde isteğe bağlı değil, mecburiydi” demiştir (KK-30). Anne ve baba örneklerinin yanı sıra eğitilmiş ve meslek sahibi yakın akrabalar hatta çevredeki kişiler de rol model olarak gösterilmiştir. Halası bugün tıp fakültesinde profesör olan bir kaynak kişi, çocukken onun yanına gittiğinde, “Sen de istersen başarabilirsin” şeklinde kendisini yönlendirdiği anlatmıştır (KK-10). Doktor olan bir başka kaynak kişi de, ailesinin, kendisine buldukları ortamdaki doktorları, eczacıları, avukatları örnek göstererek, “Sen de istersen, azmedersen ve çalışırsan onlar gibi olabilirsin” dediğini söylemiştir (KK-12). İki erkek kardeşi ve bir kız kardeşi olan bir başka doktor da ailede hiçbir zaman “Sen kızsın yapamazsın” denilmediğini, hevesli olduğu ve yapmak istediği her konuda ailesinin başaracağına inandığını ve kendisini desteklediğini ifade etmiştir (KK-19). Her yaşta ve her kararlarında arkalarında olan ebeveynleri bulunduğu için kadınlar, bu anlamda kendilerini şanslı hissettiklerini dile getirmiştir (KK-31, KK-32). İfadelerden de anlaşılacağı üzere eğitilmiş ve meslek sahibi kadınların ailelerinin özellikle de annelerinin ya da yakın kadın akrabalarının onlardan birinci beklentileri ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarınıdır. Bu yöndeki beklenti ve destekler, onların statü ve rollerinin belirlenmesinde oldukça etkili olmuştur.

Kadının gücü, mücadele isteği kadardır...

Eğitilmiş ve meslek sahibi kentli kadınlar, “Kadın isterse ve karar verirse her şeyi yapabilme gücüne sahiptir” düşüncesinde hemfikirdir. Sahip oldukları inanç, özgüven ve özsaygı ile paralel olmakla birlikte (KK-2), kadınların dünyayı değiştirecek kadar güçlü oldukları belirtilmiştir (KK-26). Doğurganlığın sembolü olan kadının aslında dünyaya hayat ve yön veren kişi olduğunu, gerek yetiştirdiği evlatlar gerek dâhil olduğu çalışma ortamlarında hassasiyeti ve dokunuşları ile etkili olduğu ifade edilmiştir (KK-16). Çok naif, kırılgan, duygulu olmalarına rağmen zorluklarla karşılaştıklarında mücadeleci ve güçlü olabildikleri belirtilmiştir (KK-25). Kaynak kişilerden biri, “Hayatımda maddi ve manevi anlamda beni zorlayan süreçlerden hep daha da güçlenerek çıktım” demiştir (KK-19). İfadelerden de anlaşılacağı üzere kadınlar, geleneksel toplumlardaki kadınların aksine çoğunlukla kendilerini belirli rollerle sınırlandıran ve sosyal hayatta dar bir alana sıkıştıran toplumsal cinsiyet algılarının inşa ve aktarma süreçlerine dâhil olmaktan hızla uzaklaşmaktadır (Bourdieu 2016: 50). Kadınlar bugün, güçlerinin ve yeteneklerinin farkındadır.

Erkeklerle karşılaştırıldığında, çoğunluk, fiziksel olarak erkekten zayıf olmakla birlikte gerek manen gerekse enerji ve duygu bakımından kadınların daha güçlü, dayanıklı, kararlı, yetenekli, sabırlı ve baskın olduklarını belirtmiştir (KK-4, KK-5, KK-6, KK-7). Kadınların psikolojik olarak daha güçlü olduklarını bir kaynak kişi şöyle açıklamıştır: “Erkeler doğaları itibarıyla fiziksel olarak elbette kadınlardan daha güçlüdür. Çünkü genetik ve içgüdüsel olarak öyle programlanmışlardır. Evrimsel süreçte onların görevi doğada avlanmak ve eve yiyecek getirmektir. Kadınların ise genetik kodları bir yavru dünyaya getirmek üzere programlanmıştır. Bu da psikolojik

olarak bağlılık, dayanıklılık, sorun çözme gerektirir ki kadınlar bu yetiye sahiptir” (KK-24). Kadınlar yaratıcıdır, hisleri güçlüdür, ikna etme kabiliyetleri yüksektir, ayrıntıları çok iyi gözlemlerler (KK-26). Bir erkeğe muhtaç olmadan da hayatlarını sürdürebilirler, ellerinden her iş gelir (KK-27). Kadınlar daha rahat manevra yapabilirler, şartları bir şeyleri kırıp dökmeden değiştirebilirler. Erkekler ise daha az esnek ve düz mantıkla hareket eden bir yapıya sahiptir. Pek çok şeyi aynı anda evirip çevirmedikleri için hedefe kilitlenmekte daha başarılıdır. Kadınlar, ev, çocuk, aile, meslek, arkadaş çevresi gibi hayatın farklı alanlarında daha fazla manevra yaptıkları için hareketleri dairesel, erkeklerinki ise doğrusaldır (KK-30). Beyanlardan da anlaşılmaktadır ki kadınlar, biyolojik cinsiyetten kaynaklanan birtakım farklılıkların dışında, kadın ve erkek eşitliğinin olduğu, statü olarak kadının erkekten düşük bir konumda olmadığı görüşündedir.

Kadınların son derece güçlü ve yetenekli oldukları kabul edilmekle birlikte maruz kalınan çevrenin bu gücü ve yetenekleri kullanabilme kısmında kısıtlayıcı olabileceği düşünülmektedir (KK-28). Türk toplumu gibi ataerkil toplumlarda, alışlagelmiş ataerkil bakış açısının değişebilmesi için bu gücün kullanılması çok önemlidir (KK-29). Bugün hâlâ özel sektörde ve bankacılıkta daha çok erkek çalışan tercih edilmektedir. Bankacıların çalışma saatleri uzun olduğu için annelik görevi de olunca kadın yetişemez, yapamaz, zorlanır diye düşünülmektedir. Hamilelik, doğum ve izin süreçlerinin uzamasından korkulmaktadır (KK-11). Ancak son birkaç yıldır bu durumun da değişmeye, kadının duygusal zekâsının iş hayatında önemli olduğunun anlaşılmasına başlandığını kaynak kişi şöyle anlatmıştır: “Bizim şirket, elinde olsa çok fazla kadın çalışan almak istemez. Ama üst düzey yöneticiler, daha sağgörülü bir bakış açısıyla bakıp, ‘Sizin neden kadın çalışanınız az? İş yerinde kadın çalışan oranınız neden belli bir yüzdenin altına düşmüş?’ diye sürekli sorguladıkları için yöneticiler gönülsüz olsalar da kadın çalışan almak durumunda kalıyor. Doğum sonrasında isteyene ücretsiz izin verilebiliyor. Belli bir kadın çalışan oranına sahip olan şirketlere kreş açma zorunluluğu getirildi. Kreş açamayan şirketler, kreş desteği veriyor. Son dört yılda çalışan kadına ve çocuğuna destek hızla arttı” (KK-10). İfadelerden de anlaşılacağı üzere kadın hâlâ yerinin sadece ev, eş ve annelik olmadığını, iş hayatında da erkekle yan yana olup üretebileceğini ispatlamak adına mücadele etmektedir. Bu noktada hem yeni nesil yöneticilerin olumlu bakış açısı hem toplumsal ve ekonomik değişim hem de yasal düzenlemeler kadının lehinedir.

Kadınlar, çalışmaktan, üretmekten ve evlerine maddi anlamda katkı sağlamaktan son derece memnun olduklarını, normal süreç dışında çalışma hayatlarını sonlandırmak istemediklerini belirtmiştir. “İşleyen demir pas tutmaz” düşüncesiyle (KK-2) sağlıklı olunan sürece çalışmak istenmektedir (KK-7). Çalışmanın ve bir şeyleri başarmanın kadını mutlu ettiği ve mutluluğun özel hayata da yansıdığı belirtilmiştir (KK-11). Sosyal bir hayatının yanı sıra iş yerinde belli bir statü ve saygınlığının olması, maddi gelirin bulunması kadının kendine olan özgüvenini arttırmaktadır (KK-12). Öğrenmekten, insanlara faydalı olmaktan, kendini geliştirmekten zevk alan kadınlar (KK-19) diğer türlü çok boş ve anlamsız bir hayat olacağını düşünmektedir (KK-20). Çalışma hayatının kadınları ayakta ve sapsağlam tuttuğuna inanılmaktadır (KK-26). Çalışmanın ve üretmenin bu hayatta kendilerini en çok besleyen, güçlü hissettiren etmen olduğunu dile getirmiş olan kadınlar (KK-31) bu konuda çocuklarına da örnek olduklarını belirtmiştir (KK-10).

Çalışarak hayatını gerçekleştirdiğini düşünen ve bu nedenle çalışma hayatını devam ettirmekte kararlı olan kadınların (KK-30), çoğunlukla ev işlerini de kendilerinin yapıyor olması, kanaatimizce, kadının toplumsal cinsiyet kimliğinin ev ve aile odaklı bir şekilde inşa edilmesi algısının değişmesine yönelik önemli bir engeldir. Kaynak kişilerden ikisi hariç, kadınların eve düzenli olarak her gün gelen bir yardımcısı bulunmamaktadır. Haftada, on beş günde ya da ayda bir kez genel temizliğe gelen kısmi zamanlı yardımcılardan dışında kadınlar, ev içindeki işleri yaptıklarını belirtmiştir. Sadece dört kadın, ev işlerini yapmaktan hoşlanmadıklarını, çalışma hayatını aksattığı için bu durumdan memnun olmadıklarını anlatmıştır. Diğerleri ise, yorucu olsa da zaman zaman bundan memnun olmasalar da gerek sosyal genetizm (KK-24) gerekse kendi işini yapmaları dolayısı ile bu durumdan şikâyetçi olmadıklarını (KK-7), ev işlerinin kendilerine külfet gelmediğini söylemiştir (KK-19). Hatta bundan zevk aldığını her şeyden önce kendisi için terapi olduğunu ifade edenler de olmuştur (KK-27). Evin düzenini kadının daha iyi sağlaması (KK-1), yardımcının eğitilmesi sürecinin yorucu olması (KK-13), titiz olmaları (KK-2), insanlara güvenmemeleri (KK-4), ekonomik şartlar (KK-14), sürekli eve gelecek yardımcı bulamamaları (KK-26), evdeki birtakım işleri kendileri yapmak istemeleri (KK-30) gibi nedenlerle kadınlar, yardımcı desteği alamamakta/alamamaktadır.

Kadınlar, ister evinde daimi yardımcıları olsun ister belli aralıklarla kendilerine ev işlerinde yardıma gelen yardımcı elemanları olsun, ev içinde asıl sorumluluğun kendilerinde olduğunu ifade etmiştir. Ev halkı, ağırlıklı olarak, bu işleri kadından beklemektedir. Özellikle yemek yapmak kadınıla özdeşleştirilmiştir ki bu bunda kadınların da katkısı büyüktür. Evinde sürekli yardımcısı olan kadınlar dahi yemek yapmaktan zevk aldıklarını ve zorlanmadıklarını belirtirken (KK-16), başkalarının yemek ve mutfaktaki temizlik anlayışının kendileriyle uyuşmayabileceği için yemeği kendilerini yapmak istediğini dile getirmiştir (KK-20). Ev işlerinin kimseye yük olmaması için iki farklı çözüm önerisinden söz edilmiştir. Bunlardan en yaygın olanı, ailenin diğer üyelerinin kadına yardım etmesidir. Ancak burada da kadının, yapılacak olan ev işleri konusunda eşini ve çocuklarını yönlendirmesi gerekmektedir (KK-6). Çamaşır, ütü, temizlik gibi işler paylaşılmaktadır (KK-13). Bu konuda bir kaynak şahıs, “Genel olarak birlikte yapıyor gibi görünsek de elbette ağırlık bende oluyor” demiştir (KK-31). Diğer bir kaynak şahıs da şu örneği vermiştir: “Bazen çamaşırları topluyorum ama çok yorgun olduğum için katlayamıyorum. Eşim, ‘Keşke bunları katlasaydın’ diyor. Ben de o zaman, ‘Bende nasıl iki tane el varsa sende de var. Başarabileceğine inanıyorum’ diyorum. Beni duymazdan geliyor, sonuçta iş yine bana kalıyor” (KK-11). Aile bireylerinin ev işlerinde yardımcı olduğu ya da yardımcı olmaya çalıştığı durumlarda kadınlar, bu işlerin kendilerinden beklenilmesinden rahatsız olmamaktadır (KK-26). Aksi durumlar ise kadınları bunaltmakta, rahatsız etmekte ancak aile içinde tatsızlık olmaması adına bu duruma boyun eğilmektedir (KK-20, KK-24). Benzer şekilde, emek verilerek yapılan bir yemeğin beğenilmemesi ve bu konuda yapılan acımasız eleştiriler, kadını üzmektedir (KK-8). Diğer bir destek de kadına, ev işlerinde sürekli yardımcı olacak yardımcı personel almaları gerektiğini söyleyerek onu rahatlatan eşten gelmektedir (KK-16). Yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, eğitilmiş ve meslek sahibi olup kentte de yaşasalar erkeğin egemen olduğu geleneksel yapı ve kadının sahip olduğu geleneksel bilinç değişmedikçe kadının ev ve aile merkezli toplumsal cinsiyet kimliği algısı tamamen ortadan kalkmayacaktır.

Ekonomik özgürlük kadının özgüvenini artırır...

Kadınlar, çalışan kadın tipine erkek tarafından baktıklarında da büyük oranda eşlerinin çalışmasını isteyeceklerini belirtmiştir. Maddi özgürlüğün kadın için olduğu kadar ailesi için de güven ve mutluluk kaynağı olması (KK-1), ekonomik özgürlüğü olan kadının bağımsız hareket edebilmesi ve kaliteli bir yaşamının olması (KK-4), özgüveninin yüksek olması (KK-5), kendini değerli hissetmesi (KK-24), kimseye muhtaç olmaması (KK-18) bu öngörülerinin arkasındaki nedenlerdendir. Çalışan ve üretebilen bireyin daha mutlu olacağı, sosyal alandaki mutluluğun evdeki mutluluğu arttıracığı düşünülmektedir (KK-7). Bunun yanı sıra bireylerin sosyalleşme ihtiyacı ve deşarj olma gerekliliği önemli bir faktördür (KK-9). Bu konuda kaynak kişi şu örneği vermiştir: “Bankada bazı erkek arkadaşların eşleri çalışmıyor. Kadınlar eşlerini sürekli arayıp market siparişi veriyorlar. Erkek arkadaşlar da ‘Keşke çalışsa da kafası dağılsa. Enerjisini atmış ve sosyalleşmiş olarak evine gelir ve benimle çok fazla uğraşmaz’ diyorlar” (KK-11). Maddi özgürlüğünü kazanmış olmanın bireylere kendilerini iyi hissettireceği, zorluklarla mücadele etmeyi öğreteceği, bireylerin hayata karşı duruşunu güçlendireceği ifade edilmiştir (KK-26). Çalışma hayatının yaşama tutunma ve ayakta kalma biçimi olduğu vurgulanmıştır (KK-29). Hayatın müşterek olduğuna dikkat çeken kaynak şahsın açıklaması şöyledir: “Kadın olarak nasıl ki üzerimize yapışan ev işleri ve çocuk bakımı konusunda eşitlik ve adalet istiyorsam, her bireyin aile hayatını devam ettirmesi için gerekli kazancın sağlanması konusunda da sorumluluklar paylaşılmalıdır. Ayrıca üretime, ülkenin ekonomisine ve sosyal platforma kadın da her zaman dâhil olmalıdır” (KK-28).

Konuyla ilgili olarak bir kaynak şahıs da özellikle ilk yıllarda çocukların bakımı daha çok kadınların üzerinde olduğu için ekonomik durumlarının iyi olması durumunda eşinin birkaç yıl çalışmasını istemeyebileceğini belirtmiştir: “Eğer maddi durumumuz elveriyorsa çocuk iki ya da üç yaşına gelene kadar çalışmasa da olur diye düşünürdüm. Ancak günümüz şartlarında özellikle özel sektörde kadının iki-üç yıl ara verdikten sonra tekrar iş bulması da çok zor. Böyle bir esnekliği olduğunu bilmesini söyledim ve son kararı yine ona bıraktım” (KK-10). Kaynak şahıslardan dört tanesi eşlerinin çalışma konusundaki kararlarını kendilerine bırakacaklarını ancak ekonomik durum nedeniyle çalışmak zorunda kalmalarını istemeyeceklerini dile getirmiştir (KK-13, KK-19, KK-22). Bireyin kendi tercihe bırakılmakla birlikte ister kurumsal çalışma hayatı içinde ister ev içinde olsun, temelde bireyin üretken ve yaratıcı olması istenmektedir (KK-23). İfadelerden de anlaşılacağı üzere, ekonomik güce ve bu bağlamda bir sosyal güvenceye sahip olmak kadının statüsü hakkında kadının lehine gelişmelerdendir. Bugün kadın, erkeklerle aynı iş ortamında çalışarak hem aile bütçesine katkı sağlamakta hem de kendine ev dışında bir yaşam alanı yaratmaktadır.

Aile ve toplum hayatında kadın, erkeğin arkasında değil yanındadır...

Eğitilmiş ve meslek sahibi kentli kadınların çoğunluğu aile ve toplum hayatında gerek eş gerekse anne ve baba kimlikleriyle erkeklerle eşit düzeyde olduklarını belirtmiştir. Her iki tarafın da anneliğini, babalığını ve mesleğini en iyi şekilde yapmaya, eve ve birbirlerine karşı sorumluluklarını yerine getirmeye çalıştıkları ifade edilmiştir (KK-11). Bunun yanı sıra kadınların, kimi zaman sosyal kimlikleriyle de eşlerini tamamladıklarını bir kaynak kişi şöyle açıklamıştır: “İş konusunda çok titiz olan ve çalışma arkadaşlarından da iş disiplini bekleyen eşim, bu özellikleriyle iş ortamında

sevilir. Ama sosyal olarak bakıldığında sadece iş çevresiyle görüşür. Ben ise dışa dönük ve sosyal bir insanımdır. İş ilişkim dışında arkadaş çevrem de geniştir ve bu kişilerle ailecek görüşürüz. Sosyal kimliğimle ön planda olduğum için eşimi tamamlarım” (KK-5). Kadınlar, eşlerinin genellikle onları toplumda ön planda tutmaya ve fikirlerini almaya önem gösterdiklerini (KK-27), onların başardıklarıyla övündüklerini belirtmiştir (KK-26). Kaynak kişilerden biri, eşinin, ailesi ve köyü çevresinde geleneksel yapı gereği eş ve baba kimliğiyle kendisine göre daha fazla öne çıktığını, bu durumu anlayışla karşıladığını dile getirmiş, kendi ailesi ve sosyal çevresinde öyle bir şey yaşanmadığını da eklemiştir (KK-19). Bir kişi ise, kendisi de aile ve toplumda kişisel olarak etkin bir yere sahip olmasına rağmen tanıştırılırken ya da birilerine rastlanıldığında ‘Bilmem kimin eşi’ diye söylendiğini ve bu durumdan rahatsız olduğunu anlatmıştır (KK-20).

Çalışan kentli kadınların çoğu, ailede herkesin hesap ve kredi kartlarının kendinde durduğunu, evin ortak ödemeleri, birikimleri ayarlandıktan sonra her iki tarafın da özel harcamalarında birbirine karışmadıklarını ifade etmiştir. Herkesin maaşı kendi tasarrufundadır (KK-15). Ancak gerektiği yerde birbirlerine destek oldukları, birbirlerinin ne yaptığından her daim haberdar oldukları belirtilmiştir (KK-23). Bir kaynak şahıs bu durumu şöyle açıklamıştır: “Aile ekonomisi konusunda evde doğal bir iş bölümü oluştu. Mutfağa daha çok hâkim olduğum için genellikle mutfak alışverişini ben yaparım. Param eksik kalırsa eşim de yardımcı olur. Bazen ben de ona yardım ederim. Genelde evde herkes kendi parasından ortak giderleri ödeyerek arta kalanı harcar. Ev, araba, yatırım gibi büyük alışverişler dışında pek birbirimize sormayız” (KK-1). Beyanlarda da görüleceği üzere, çalışan kadınların hem bireysel hem de sosyal anlamda kazandıkları parayla özgürlükleri vardır. Ancak evin mutfağının eksikleri bilen ve maddi açıdan sorumluluğunu üstlenenlerin yine kadınlar olması dikkat çekicidir.

Evin giderlerinin ortak karşılandığı konusunda hemfikir olan kadınlardan bazıları evin ekonomisinin kendi idaresinde olduğunu (KK-10), ailenin gelir gider hesabını kendisinin tuttuğunu belirtmiştir (KK-8). Özellikle bankacı olan kadınlar, aile ekonomisinden sorumlu olduklarını, evin tüm ödemeleri yapıldıktan sonra eşlerinin kalan parasını kendilerine gönderdiğini ve anaparanın kendilerinde olduğunu söylemiştir (KK-11, KK-18). Bir kaynak kişi de şu açıklamayı yapmıştır: “Evde para işlerine daha ziyade ben baktığım için eşimin maaşını da ben alıyorum. Ama isteyen istediği gibi harcama hakkına sahip olduğu için para konusu bizim aramızda hiçbir zaman sorun olmadı. Karşılıklı güven ve adalet duygusu olduğu sürece ‘senin paran benim param’ gibi durumlar söz konusu olmaz, zaten evlilik birlikteliği de bunu gerektirir” (KK-16). İfadelerden de anlaşılacağı üzere, geleneksel bilincin çalışarak kazandığı parasını kocasına veren, maddi konularda istediği gibi hareket edemeyen köylü kadın tipi (Aça, vd. 2019: 98), yerini çalışan ve üreten kimi zaman aile ekonomisinden de sorumlu olan kentli kadına bırakma yolundadır. Yolundadır denilmesinin nedeni, görüşülen birkaç kaynak kişinin de maaşlarını eşlerine verdiklerini, aile ekonomisinden eşlerinin sorumlu olduğunu (KK-2), evi genellikle eşlerinin çekip çevirdiğini belirtmiş olmasıdır (KK-5, KK-25).

Karar alma aşamasında çoğunlukla birbirlerinin görüş ve düşüncelerini sordukları daha sonra konuşulanları değerlendirerek ortak karar almaya çalıştıkları dile getirilmiştir (KK-2, KK-3). Fikir ayrılığı yaşandığı durumlarda ise genellikle kadınlar

kendi kararları konusunda eşlerini ikna ettiklerini belirtmiştir (KK-28) ki eğitilmiş ve meslek sahibi kadınların kendi görüşlerini erkeklere kabul ettirmeleri açısından önemlidir. Bilhassa alınacak olan kararlar çocuk/ lar ya da ev ile ilgiliyse son kararı veren genellikle kadındır (KK-4, KK-10, KK-13, KK-14). Bu durum şöyle ifade edilmiştir: “Eşim haber verme ve danışma konusunda hassastır. Genellikle ortak karar veririz ama benim tarafım ağır basar” (KK-16). Kadınlar, aldıkları kararlarda eşlerinin kendilerini asla sorgulamadıklarını, daima desteklediklerini çünkü kendi kararlarına ve öngörülerine güvendiklerini belirtmiştir (KK-5, KK-20). Kaynak kişilerden iki tanesi karar alma aşamasında eşlerinin kendilerine hep danıştıklarını, fakat son kararı eşlerinin verdiğini söylemiştir (KK-8, KK-12). Konuyla ilgili olarak kaynak kişinin şu söylemi dikkat çekicidir: “Bazen benim istemediğim şeyler de oluyor ama bundan çok büyük rahatsızlık duymuyorum” (KK-8).

Kadınların daha çok toplumda söz sahibi olmaya başlamaları, başhekim, vali, belediye başkanı gibi üst düzey yönetici konumlarında yer almaya başlamaları, kadınları umutlandırmakla birlikte (KK-19) yönetimde, bürokraside, siyasette hâlâ ağırlıklı olarak erkeklerin bulunması kadınların çoğunu rahatsız etmektedir. Zaten ataerkil bir toplumda yaşamının sıkıntıları ile uğraştıklarını belirten kadınlar, iş ortamında da erkek egemenliğinin devam etmesinden üzüntü duymaktadır. Kadınların yönetimde daha çok yer almalarının, hem çalışılan ortamı güzelleştireceği hem de daha disiplinli ve düzenli kılacağı düşünülmektedir (KK-26). Kadın bakış açısının ince ayrıntıları daha iyi görebildiği (KK-4), kadınların işleri daha pratik ve hızlı bir şekilde yürütebildiği (KK-13), daha yapıcı olduğu (KK-11), nasıl ki evde bir kadın ve bir erkek varsa yönetim kadrosunda da öyle olması gerektiği ifade edilmiştir (KK-5). Bazı kadınlar da bu tip pozisyonlarda cinsiyetten çok liyakat ve yeterliliğin önemli olduğunu vurgulamıştır (KK-7, KK-14, KK-22, KK-23). Yöneticilerin erkek olmalarından ziyade eril tahakkümün çok baskın olması kadınları rahatsız etmektedir. Bu konuda kaynak şahıs şu açıklamayı yapmıştır: “Yeni nesil erkek yöneticiler, eşleri de çalıştığı için kadınları daha iyi anlıyor. Eskiler ise genellikle eşleri çalışmadığı için çalışan kadın modeline anlam veremiyor. Kadın bakış açısının değerini göremiyor. Kadının doğum izninin olması, makyajlı ve ojeli olarak karşılarında oturuyor olması eski idarecileri genellikle rahatsız ediyor. Saygısızlık edilmese bile bu durumdan rahatsız olduğu hissediliyor” (KK-10). Kaynak kişilerin çok azı, çoğunluğu erkeklerden oluşan yönetim ve bürokrasiden rahatsız olmadıklarını belirtmiştir. Bu kişiler, erkeklerin sorumluluğu kadınlardan daha az olduğu için yönetim alanında daha verimli olacaklarını (KK-2), kadınların birbirini çekememe durumu olduğunu (KK-6), kadın yöneticilerin daha kaprisli olduklarını, iş konusunda duygusal davrandıklarını, kişisel hırslarını ön plana çıkardıklarını (KK-12) düşünmektedir.

Kadın için önemli olan çocuğun cinsiyeti değil, sağlıklı olması ve kendi ayakları üzerinde durabilmesidir...

Eğitilmiş ve meslek sahibi kentli annelerin büyük bir çoğunluğu, doğacak olan çocuğun cinsiyeti konusunda hiçbir tercihlerinin olmadığını, öncelikli olanın sağlıklı olması olduğunu ifade etmiştir (KK-17, KK-22, KK-23, KK-29, KK-31). Bu durum kaynak kişilerce şöyle dile getirilmiştir: “Hamile kaldığımda, erkek ya da kız çocuğum olsun diye bir şey düşünmedim. Çünkü bu devirde kadın ve erkek eşittir” (KK-5). “Önemli olan hayırlı evlat olmasıdır” (KK-21). Erkek ve kız çocuklar arasında ayrım

yapmamakla birlikte, gönüllerinden geçen cinsiyet konusunda fikir beyan eden kadınların yarısının erkek, yarısının kız çocuk istemesi dikkat çekicidir. Bu konuda, erkek çocuk arzu eden kadınların şu açıklamaları önemlidir: “Evliliğimde kadın olmanın zorluklarını çok yaşadığım için erkek çocuğum olmasını istemiştım” (KK-24), “Ataerkil bir toplum olduğumuz için erkek çocuk istedim” (KK-25). Bunun yanı sıra kadınlar, “Babasını erken yaşta kaybettiği için ailede hiç erkek figürü görmediğinden” (KK-11), “Kardeşi de kız olduğu için ailede erkek özlemi olduğundan” (KK-12), “Belli bir sebebi olmamakla birlikte erkek beklentisinde olduklarını” (KK-16, KK-27) ifade etmiştir. Kız çocuk arzu eden kadınlar ise, “Kız çocuklarının daha hayırlı (KK-3), sakın ve şirin olduklarını (KK-1), erkek çocuk yetiştirmenin çok zor olduğunu düşünmekte (KK-18), erkek çocuğuna bakamayacakları ya da onu sevemeyecekleri gibi bir hisse kapıldıklarını belirtmiştir (KK-9). Bununla birlikte kadınlar, kendileri gibi, eğitilmiş, bilinçli ve güçlü kadınlar yetiştirmek istedikleri için gönüllerinden kız çocuğu geçirdiklerini anlatmıştır (KK-10, KK-20). Birkaç kaynak kişi de ilk çocuğu erkek ya da kız olunca diğerinin farklı bir cinsiyeti olmasını istediklerini söylemiştir (KK-4, KK-5, KK-6, KK-14). Beyanlardan da anlaşılacağı üzere günümüzde erkek ve kız çocuk ayrımı yapılmamaktadır. Erkek çocuğun istenmesinin nedeni de soyun devamını sağladığına inanılması değildir. Bugün kız çocuğunun eksikliği de hissedilmektedir.

Kadınların çoğu kız ya da erkek fark etmeksizin çocuklarının yemek yapmayı, ev işlerini, basit tamiratları öğrenmeleri gerektiğini düşünmektedir. Kendi kendilerine yetebilmeleri ve ileride daha rahat yaşayabilmeleri adına bu işler çocuklara yavaş yavaş öğretilmeye başlanmıştır (KK-6). Bu noktada kadınlar, evde eşleriyle işbölümü yaparak, ev işlerinin kadını ve erkeği olmadığını noktasında çocuklarına rol model çizdiklerini/çizmekte olduklarını belirtmiştir (KK-11). Ev işlerinin sadece kadınların işi olmadığını göstermek adına erkek çocuklarına sofraya kurma, çamaşır ve bulaşık makinesi yerleştirip boşaltma gibi sorumlulukları verdiklerini, birlikte mutfakta vakit geçirdiklerini söylemişlerdir (KK-9, KK-11, KK-17). Bu konuda bir kaynak kişi şu açıklamayı yapmıştır: “Eşime annesi ev işlerini öğrettiği için ben şu an çok rahat ediyorum. O nedenle ben de oğullarıma öğreteceğim. Evlenirlerse eşlerine yardımcı olurlar, tek başlarına yaşarlarsa zorluk çekmezler” (KK-12). Benzer şekilde kızlara da sadece kız oldukları için değil, hayatlarının her evresinde buna ihtiyaçları olacağı için öğretmeye çalıştıkları ifade edilmiştir. Bu konuda bir kaynak kişinin, kızlarına “İleride evinizde sürekli bir yardımcınız olsa bile hizmetinizdeki insanı çalıştırabilmeniz için işi bilmeniz gerekir” (KK-13) açıklamasını dikkat çekicidir. Üç tane kızı olan bir kaynak kişi de, kızları birey olarak yetiştiklerinden evlerinde özgürlükçü bir anlayışın hâkim olduğunu belirtmiş, eleştirel olmamakla birlikte istemesine ve yönlendirmesine rağmen kızlarının neredeyse hiç sorumluluk almadıklarını, hayatın sorumluluğunu ne yazık ki paylaşmadıklarını, bunun da günümüzde sıkıntılı bir durum olduğunu dile getirmiştir (KK-20).

Evliliği yürümeyen ya da olumsuz giden kadın boşanır...

Eğitilmiş ve meslek sahibi kentli kadınların büyük çoğunluğu, eşler arasında sevginin ve saygının kalmadığı, geçimsizliğin hat safhaya ulaştığı bir evliliği sonlandıracaklarını/sonlandırdıklarını ifade etmiştir. Ancak burada kadınların şu ifadeleri dikkat çekicidir: “Çözüm için sonuna kadar uğraşırım. Çözumsuzlük sürecini boşanmaya götürürüm” (KK-1), “Düzeltebileceğim bir durum olursa önce mücadele

ederim. Düzeltmiyorsak da ayrılırım” (KK-2). Düşünce farklılıkları, gönül kırgınlıkları, ufak meseleler yüzünden yapılan tartışmalar, küsmeler gibi aşılabilir konularda hemen evliliği bitirme noktasına getirmeyeceklerini söyleyen kadınlar, iletişim kurma yollarını karşılıklı olarak kapatmamaktan yana olduklarını belirtmiştir (KK-19). Diğer bir ifadeyle kadınlar, evlilikte son noktaya kadar çözüm odaklı olmaktan yanadır (KK-20). Ancak fiziksel ya da psikolojik şiddet, ihanet, aldatma, yalan gibi gururlarını kırarak konularda, affetmeyecekleri ve hiç düşünmeden ayrılacakları/ayrıldıkları ifade edilmiştir (KK-6). Yolunda gitmeyen ilişkinin düzelmesi/düzeltilmesi adına elinden geleni yapacağını/yaptığını belirten ancak yine de yürümüyorsa çocukları için bir süre daha dayanmaya çalışacağını/çalıştığını söylemiş olan bazı kadınların, bu konudaki hassas noktaları çocuklarıdır (KK-1). Bir kaynak kişi bu durumu şöyle ifade etmiştir: “Çocuklarım için bir süre dayanmaya çalışırım. Dayanamadığım noktada boşanırım” (KK-3). Ancak bu şekilde sürdürülmeye çalışılan evliliklerin çocuklarda da derin izler, yaralar bırakacağı noktasında bir kaynak kişi şu açıklamayı yapmıştır: “Kendi anne ve babamın huzursuz bir şekilde sırf bizim için yıllarca evliliklerini sürdürmelerinden dolayı kardeşim ben çok hasar gördük. Bu nedenle ilişki saygısızlık seviyesine gelmişse, taraflar birbirini dinlemiyorsa ve evliliğin kurtarılacak bir tarafı kalmamışsa o sağlıklı ortamda çocuk yetiştirmenin doğru olmadığı kanaatindeyim” (KK-10). Evliliğindeki tüm olumsuzlara rağmen on yedi yılın sonunda boşanabildiğini anlatmış olan bir kaynak kişi de “Burada çocuklar en önemli faktördü ama hataymış onu da sonra anladım” (KK-14) demiştir. Bir başka kaynak kişi de “Boşandım ama maalesef on yıldan sonra” diyerek olumsuz giden bir evliliğe çocuk için sabretmenin hem kendine hem de çocuğa zarar verdiğini tecrübe ettiği anlatmıştır (KK-24). Kimsenin kimseye muhtaç ya da mecbur olmadığını belirten kadınlar, evlenmek gibi boşanmanın da doğal bir durum olduğunu düşünmektedir (KK-27). İfadelerden de anlaşılacağı üzere, kadın ekonomik bağımsızlığa sahipse, çocuk/ları adına bazı endişeler taşımakla birlikte, boşanma konusunda daha cesaretlidir. Eğitimli ve meslek sahibi olan kadınlar, gururlarını incitecek eylemler dışında, öncelikle karşı tarafla iletişim yoluna giderek aile birlikteliğinin korunması yönünde çaba göstermektedir. Ekonomik gücün yanı sıra özellikle kent toplumunda boşanmaya ve boşanan kadınlara olumsuz yaklaşılması da bu değişimi etkileyen nedenlerdir.

Evliliği ciddi bir kurum olarak değerlendiren kadınlar, bu kurumun temellerinin sağlam atılmasında, evlilik kararı alınırken anne ve babaların görüşlerinin alınmasının ve önemsenmesinin önemli olduğunu düşünmektedir. Eşleriyle belli bir süre arkadaşlık süreci yaşayan kadınların çoğu ya bu süreçte ya da evlilik kararında netleştikten sonra eş adayını ailesiyle tanıştırmış ve onların görüşlerini dikkate almıştır. Yani ailelerine “Ben evlenebilir miyim diye sormamışlar ama evlenmeden önce eş adayını aileleriyle tanıştırmışlardır” (KK-8). Bu davranışın aynı zamanda anne ve babaya duyulan saygıdan dolayı da gerekli olduğu belirtilmiştir (KK-7). Görüşleri alınan anne ve babalar, kendilerinin kararlarına saygı duymuştur (KK-6). Evlilik kararını otuz beş yaşın üzerinde iken vermiş olan bir kaynak kişi, bu süreçte anne ve babaların tecrübelerine kulak vermek gerektiğini şöyle anlatmıştır: “Tanıştığım insanla evlilik kararını kendim aldım ancak tabii ki ailemle de tanıştırdım onların da onayının olmasını istedim. Özellikle annem, ‘Hayır bu insanla evlenme, ben sana uygun görmüyorum’ deseydi, muhtemelen kararımı yeniden gözden geçirirdim. Çünkü bu karar süreçlerinde bizim göremediğimiz ama ailemizin gördüğü şeyler olabiliyor” (KK-19). Kadınlar,

evlenmelerinde anne ve babaların belirleyici olmadıklarını ifade etmekle birlikte ailelerinin desteklediği bir evlilik yapmanın kendilerini iyi hissettirdiklerini söylemiştir (KK-31). Boşanmış olan bir kaynak kişi de evlilik kararı alırken anne ve babasının görüşlerini önemsemediğini ve şu an pişman olduğunu belirtmiş, “Ama o an ne deseler dinlemezdim” diye de eklemiştir (KK-14). Evlenirken anne ve babalarını dikkate alan kadınların çoğu, ileride çocuklarından da kendileriyle aynı duyarlılığa sahip olmalarını beklediklerini ifade etmiştir. Karşı tarafı görmek, bilmek ve tanımak isteyecekleri ama çocuklarının ilişkisine müdahale etmeyecekleri belirtilmiştir (KK-11). Gördükleri rahatsızlık verici bir durum olursa fikrini söyleyecekleri ancak son kararı kendisine bırakacakları söylenmiştir (KK-6). Yanlış bir tercih yaparlarsa da yaşayarak öğrenmelerini istedikleri anlatılmıştır (KK-12). Büyüklerin görüşlerini almanın ve tecrübelerinden istifade etmenin önemli olduğu noktasında hemfikir olan kadınlar, günümüzde gençlerin çok fikir aldıklarını, ailelerini dinlediklerini düşünmemektedir (KK-17, KK-18).

Namus sadece kadının cinselliğiyle sınırlandırılan bir kavram değildir...

Eğitilmiş ve meslek sahibi kentli kadınlara göre, namus konusunda kadın ve erkeğin farklı düşünülmesi yanlıştır. Namus kişinin vicdanıdır (KK-16). Her koşulda dürüst, sözünün insanı ve açık olmaktır. Hem düşünsel hem de bedensel olarak eşine sadık olmak, karşındaki kişiyi hiçbir konuda aldatmamak, hakkaniyeti her alanda gözetmek demektir (KK-20). Kimsenin hakkını yememek, bilerek birine kötülük yapmamak ve her koşulda adil olanı savunmaktır (KK-23). Namus, yaptığın işin ve kazandığın paranın hakkını vermektir (KK-24). Onurlu, ahlaklı ve erdemli olmaktır (KK-26). Dil, din, ırk ayrımı yapmamaktır (KK-27). İnsanlara ve doğaya duyarlı olmak, zarar vermemek, salt kendi çıkarları doğrultusunda çevresine, insanlara ve başka canlılara zarar vermemektir (KK-29). Sadece cinsellikle sınırlandırılmayacak fakat cinselliği de içine alan bir kavramdır. Ahlak, doğruluk ilkeleri, kişilerin yetişirken kazanması gereken erdemler ve prensiplere bağlı olarak yaşaması demektir. Bağlı olduğu değerler manzumesi çerçevesinde tutarlı ve pusulası belli bir erdem modeline ayarlı davranış ve yönelimlerdir (KK-30).

Namusu bu şekilde tanımlayan, namusun kadın için de erkek için de eşdeğer olduğunu düşünen kadınlar, toplumda namusun daha çok kadınlara ve kadının bekâretiyle ilişkilendirilen bir unsur olduğunu da ifade etmiştir. Geleneksel kültürün ve İslam dini yoluyla gelen Arap kültürünün etkisi ile toplumda bu şekilde bir algı oluşmuştur (KK-1, KK-7). Namusun kadını erkeği olmamakla birlikte kadının ölçülebilir bir namusunun olmasının bu konunun daha çok kadınlara özdeşleştirilmesine neden olmaktadır (KK-10). Türk gelenek ve göreneklerine göre erkek çocuğu evlenmeden önce biri ya da birileriyle birlikte olsa sorun olmamakta ama kız çocuğu için bu durum doğrudan namussuzlukla ilişkilendirilmektedir (KK-11). Kötü örnekler hep kadınlar üzerinden verildiği için namus denince akla ilk kadın gelmektedir (KK-8). Namus konusunun daha çok kadına bağlı olmasının bir nedenini de kaynak şahıs şöyle açıklamıştır: “Kadının cinselliğini, dolayısıyla doğurganlığını kontrol edebilme ihtiyacıdır. Türk toplumu, babası belli olmayan çocukları sevmez ve mecazi anlamda yaşatmaz. Bu nedenle kadının kiminle beraber olacağını bilmek ister. Aksi olduğunda kontrol kaybedilmiş olur. Kadını mutlaka bir erkeğe ait kılmadan cinselliğini yaşamasına izin vermez” (KK-15). Bu algının bir başka nedenini de ataerkil bakış açısıyla oluşmuş

yanlış bir önyargı olarak değerlendiren bir kaynak kişi, bu algının oluşmasında kadınların da etkisi olduğunu şöyle açıklamıştır: “İslam’a göre zina haramdır ve kadına daha çok haram, erkeğe daha az haram diye bir şey yoktur. Ancak erkekler kendileri her türlü zinayı yapsın ama kadınlar kendilerine sadık kalsın istiyor. Bu hakkı onlara gerçekte hiçbir değer vermez ama ataerkil toplum bunu içselleştirmiş ve maalesef bu algıya kadınlar da çanak tutmuştur” (KK-19). Kaynak kişilerle yapılan görüşmeler ortaya koymaktadır ki, eğitilmiş ve meslek sahibi kesim namus konusunda kadınla erkek arasında bir ayırım olmadığını dile getirmekle birlikte namusun içinde değerlendirilen aldatma olayı karşısında kadın hâlâ erkeğe göre çok daha büyük sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Namus tanımının kapsamı genişletilmiş olmakla birlikte işin içine aldatma ya da zina girince geleneksel algı kent toplumunda da devreye girmektedir.

Tıpkı namus gibi ahlak da sadece kadınla ilişkilendirilen bir değer değildir...

Ahlak söz konusu olduğunda, kentli kadınlar, namusla ilgili düşünceleriyle büyük oranda örtüşen cümleler kurmuştur. Ahlak da dürüstlük, doğru sözlülük, çalışkanlık, vicdan, iyi niyet, merhamet, adalet gibi unsurlarla tanımlanmıştır (KK-7, KK-20, KK-24). Ahlak kavramının içinde de kul hakkına dikkat etmek, önyargıdan uzak olmak, faydalı işler yapmak, gönül almak, saygılı olmak gibi pek çok şeyin olduğu belirtilmiştir (KK-16). Bir çocuğun başını okşamak, ihtiyacını karşılamak, eşinin ruhuna dokunabilmek, yeşili korumak, su israfı yapmamak gibi davranış örneklerinin ahlakla ilgili olduğu söylenmiştir (KK-19). Bir kaynak şahıs, “Namus için söylediklerim ahlak için de geçerlidir. Bence ahlak da sırf cinsellikle ilişkilendirilen bir kavram değildir. İnsanın merkezinde bir değerler manzumesi olmalıdır” demiştir (KK-30).

Ahlakı namusla benzer şekilde tanımlayan kadınlar, ahlaklı kadının ahlaklı erkekten farkı olmadığını ifade etmekle birlikte, tıpkı namus gibi ahlakın da sadece kadının cinselliğiyle bağlantılı olarak düşünüldüğünü belirtmiştir (KK-7, KK-8). Türk toplumunda kadın cinsel obje gibi görüldüğü için ahlakın da kadınla özdeşleştirildiği, bir kenarda sessizce oturan kadının ahlaklı, dışarıda kahkaha atarak gülen kadının ahlaksız olarak değerlendirildiği dile getirilmiştir (KK-11). Ahlak kavramı toplumdan topluma değişebildiği için asıl olanın doğruluk ve dürüstlük olduğu söylenmiştir (KK-20). Ahlaklı kadın ahlaklı erkek değil, ahlaklı insan olduğu vurgulanmıştır (KK-29). Kendi sınırları içinde özgürce hareket edip, başkasına zarar vermeyen (KK-5), bilinçli, haklarının farkında, eşine ve işine sadık, üretken (KK-20), şefkatli, adaletli, sabırlı (KK-26), kendisinden evlat, eş, ebeveyn ve vatandaş olarak razı olunan, örnek alınacak hasletlere sahip (KK-16) kişilerin ahlaklı insan oldukları ifade edilmiştir.

Kadının eğitilmesi toplumun yeniden inşası anlamına gelir...

Eğitilmiş ve meslek sahibi anneler, çocuklarının eğitimi için imkânları doğrultusunda ellerinden gelen en kaliteli ortamı sağlamaya, kendi çocukluk dönemlerinde olmayan olanakları onlara sunmaya, çocuklarıyla verimli zaman geçirmeye çalıştıklarını söylemiştir (KK-1, KK-5). Çocukluk dönemine yatırım yapmanın çok önemli olduğu düşünüldüğü için evde geçirilen zamanın çoğunu ona/onlara ayırdıkları, çocukları televizyon ya da tablet karşısına bırakıp özel işlere bakmadıkları belirtilmiştir (KK-9). Sosyal çevrelerini ona/onlara göre sınırladıkları (KK-10), ne kadar yorgun olsalar da kendilerini kötü hissetseler de eve geldiklerinde onun/onların ihtiyacı

olan ilgiyi, sevgiyi vermeye çalıştıkları anlatılmıştır (KK-11). Maddi ve manevi anlamda çocuklarının eğitime öncelik verdiklerini vurgulayan kadınlar (KK-13), kendilerine ayırmaları gereken zaman ve paradan çocuklarına ayırmanın fedakârlıktan ziyade bu dünyaya getirme vesilesi oldukları evlatlarına karşı görevleri olduğunu ancak kendi hayat düzenlerini çocukları için değiştirmenin büyük bir fedakârlık olduğunu düşünmektedir (KK-7). Öyle ki kadınlar, uzun zamandan beri kitap okuyamadıklarını (KK-10) evde yapmayı planladıkları akademik çalışmalarını ertelediklerini belirtmiştir (KK-26). Bunların yerine, çocuklara yönelik eğitici oyuncaklar ve kitap okumaları ile çocuklarının davranışlarını doğru yönlendirmeye çalıştıkları, çocuk gelişimi açısından uzmanların önerilerini dikkate aldıkları (KK-19), çocuklarının çalışmalarına yardımcı olmak için zaman ayırdıkları anlatılmıştır (KK-12). Çocuklarının kendilerini keşfedebilecekleri bir yol açabilmek için uğraşan kadınlar (KK-15) bu noktada okul öncesi eğitimin, sağlıklı nesillerin yetişmesi için en önemli zaman dilimi olduğunu ve çocuğa yapılan yatırımı geleceğe yapılan en iyi yatırım olarak gördüklerini dile getirmiştir (KK-20). Söylemlerle değil uygulamalarla onun/onların yaşamı “güzel” algılamasına gayret gösterildiği vurgulanmıştır (KK-31).

Eğitime harcanan paranın önemli bir yatırım olduğunu belirten kadınlar, kız ya da erkek çocuk ayrımı yapılmadan, maddi imkânlar ölçüsünde her ikisinin de okutulması, fırsat eşitliği sağlanması ve sosyal etkinliklerle desteklenmesi gerektiğini düşünmektedir. Ancak biz eğitim önceliği sorusunda ısrarcı olunca, kaynak kişilerin tamamı böyle bir cinsiyetçi önceliği ve ayrıcalığı kabul etmemekle birlikte ille de gerekliyse, kaynak kişilerin çoğu, kız çocuklarının desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Çünkü “Çocuğu yetiştiren kadındır. Kadın ne kadar birikimli ve iyi yetişmiş olursa çocuk da ülke için o kadar iyi yetişecektir” (KK-6). “Kadın, çocuk üzerindeki en büyük etkidir. Çocuğu anne yetiştirdiği için annenin doğru yetişmiş ve bilgili bir kadın olması gerekir” (KK-11). “Kızlar eğitilirse, anneler eğitilmiş, dolayısıyla bir aile eğitilmiş olur” (KK-18). “Kadın öğrenirse öğretir. Sağlıklı ve bilinçli nesillerin yetişmesi bilinçli ve eğitilmiş kadınların elindedir” (KK-20). “Yarınki nesiller annelerin eseri olacaktır” (KK-26). Verilen cevaplardan da anlaşılacağı üzere kadınlar, çocuk üzerindeki en büyük etkinin anne olduğunu düşündükleri için kadınların mutlaka iyi bir eğitim almaları gerektiğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra Türk toplumunda yakın zamana kadar ötelenen tarafın hep kızlar olmasından, ortaöğrenim ve yükseköğrenim görme hakkının daha çok erkeklere tanınmasından, günümüzde dahi bazı bölgelerde kızların hiçe sayılarak okutulmamalarından ve çocuk yaşlarda evlendirilmelerinden duyulan rahatsızlık dile getirilmiştir. Bu zihniyetin değişmesi için de kızların uzun süreli eğitim hayatına dâhil olmaları gerektiği belirtilmiştir (KK-11, KK-15, KK-32). Kız çocuklarının kendi ayakları üstünde durabilmelerinin, maddi olarak kimseye bağlı kalmamalarının diğer bir ifadeyle, kadınların özgür olabilmelerinin eğitimle başladığı vurgulanmıştır (KK-8). Yine erkeklerin her koşulda çalışma imkânı bulabilmeleri (KK-2), okusa da okumasa da bir şekilde para kazanabilmeleri (KK-12) ancak kadınların rahat ve kaliteli mesleklere sahip olabilmeleri adına eğitim almalarının şart olduğu açıklanmıştır (KK-9). Kız ve erkek çocuğu ayrımı yapmadan, maddi durumlarının elverdiği ölçüde, kreşten yükseköğrenime hatta lisansüstü öğrenime kadar çocuklarını destekleyen, teşvik eden ve en önemlisi de onlara rol model olan annelerin yetiştirdiği/yetiştirmekte olduğu bir neslin umut vaat ettiğini söylemek mümkündür.

Kadın için anne olmamak/olamamak bir sağlık problemi ya da tercih meselesi olabilir...

Kadın olmak denince, kadınların ilk olarak aklına doğurganlık ve anne olmak gelmektedir. Eğitimli ve meslek sahibi kentli kadınlar, nasıl ki çalışma hayatında belirli bir statüye ve saygınlığa sahip olmalarında aldıkları eğitim önemli bir etkense aile ve toplum içerisinde de anne olmalarının belirleyici bir özellik olduğunu ifade etmiştir. Çocuk sahibi olmanın her kadının tatması gereken bir duygu olduğu belirtilmiştir (KK-3). Her ne kadar tıbbi olarak çocuk sahibi olamayan ya da istemeyen hemcinslerine saygı duyduklarını, onları yargılamadıklarını belirtmiş olsalar da çevrelerindeki bazı eğitimli insanların dahi bu kişilere neden çocuğu olmadığı, çocuk isteyip istemediği, istemiyorsa neden istemediği konusunda meraklı davranarak dolaylı da olsa rahatsızlık verdikleri anlatılmıştır (KK-24). Çocuk sahibi olmamak/olamamak konusunu insanlar çok paylaşmak istemedikleri için (KK-4) buna bağlı tabular oluştuğundan söz edilmiştir (KK-6). Çocuğu olmayan kadınların yanında çocuk meselesini açmamak, kendi çocuğu hakkında konuşmamak, onu sevmemek, ona karşı davranışlarında bazı kısıtlamalara gitmek bunlar arasındadır (KK-8, KK-11). Yine bu kişilere çok hassas yaklaşılmakta, daha dikkatli davranılmakta, onları incitecek gaf ve imalardan kaçınılmaktadır (KK-5, KK-16). İfadelerden de anlaşılacağı üzere, kadınlar iyi bir eğitim alıp kentte de yaşasalar, ait oldukları toplumların değer yargılarına ve sosyal normlarına bağlı olarak yetişmiştir. Bugün daha çok muhatap olunan, çalışma ve özel hayatta sosyalleşilen kesim “modern” olsa da taban olarak geleneksel yapıdan gelmiştir. Geleneksel algıda kadın, çocuk dünyaya getirerek statü sahibi olabilmektedir. Kanaatimizce, alınan eğitim, çocuğu olmayan kadınlara bu durumun bir sağlık problemi ya da tercih meselesi olduğunu düşündürürken, toplum düzeyinde sosyal belirleyiciler, kendilerine verilen statü ve rollerin aile merkezli olduğunu aktarmaktadır.

Kısırlığın çok aşağılayıcı bir kelime ve damgalama durumu olduğunu belirten kaynak kişiler çocuğu olmayan/olamayanlara yönelik ötekileştirici söylemlerin en azından eğitimli çevrelerde biraz daha yumuşatıldığını düşünmektedir (KK-20, KK-29, KK-31). Çocuk sahibi olmak isteyip de olamadıklarını paylaştıkları takdirde kendilerini anlayışla karşılayıp desteklediklerini, onlara fikir verdiklerini, öneride bulduklarını, tedavi yöntemleri ile ilgili destek sağladıklarını anlatmışlardır (KK-25, KK-27). Bu konuda sorunun erkekten de kaynaklanabileceği hususunda insanların bilinçlendiğini kaynak şahıs şöyle ifade etmiştir: “Bizzat mesleki olarak içinde olduğum için gözlemleyebiliyorum, artık infertilitenin (kısırlık) toplumda yaygınlaşması ve erkek faktörünün de çok görülmesi nedeniyle bu noktada toplumsal bilinç düzeyinde artış var. Çocuk sahibi olamayan çiftler artık birlikte doktora başvuruyor, erkekler de kendilerini muayeneden geçirmekten geri çekilmiyorlar” (KK-19). Kadın doğum uzmanı olan kaynak kişinin bu sözleri, bu değişimde, erkeğin de rolü olduğunu göstermektedir. Ancak sorun erkekten kaynaklansa bile gerek söz konusu sorulara gerekse imalara en çok maruz kalanların kadınlar olduğu kaydedilmiştir (KK-11, KK-15).

Kadın için ideal eş, hayatın müşterek olduğunu bilendir...

İdeal erkek ya da kadından ziyade “ideal insan”dan söz edilmesinin daha uygun olacağını belirtmiş olan kadınlar, cinsiyetlerin yaratılıştan gelen doğal farklılıkları olduğunu, bu farklılıkların “değer” değil “insani yönler” olduğunu ifade etmiştir (KK-30). Bu bağlamda ideal eş ya da ideal insan, dürüst, adil, ahlaklı, sevecen, merhametli,

saygılı, sorumluluk duygusuna sahip, sempatik, neşeli olarak tanımlanmıştır (KK-14, KK-23). İnsanın “insan” olması gerektiği (KK-31), cinsiyeti öne çıkarmadan hayatı ne önde ne de arkada kadınıyla/erkeğiyle yan yana götürmesi gerektiği belirtilmiştir. İdeal eş, karşısındakine ve düşüncelerine saygı duyan, yeniliklere açık, hayatın yükünü paylaşan, evine ve ailesine bağlı şekilde nitelendirilmiştir (KK-20, KK-26).

Kadınlar -kendileri için de geçerli olduğunu belirtmekle birlikte- erkeklerden özellikle empati kurabilmelerini beklemektedir (KK-21, KK-22). Yemek, temizlik gibi ev işlerinin yanı sıra her konuda kendilerine yardım etmelerini, çocuklarına örnek bir rol model çizmelerini istemektedir (KK-12). Kadına göre erkek, evin nabzını iyi okuyabilmeli, kadının hâl dilinden anlayabilmeli, evde dengeyi sağlayabilmelidir (KK-10). İdeal eşin özelliklerinden söz edilirken kadınların çoğu, iyi bir işinin ya da iyi bir gelirinin de olması gerektiğini vurgulamıştır (KK-1, KK-6). İfadelerden de anlaşılacağı üzere, eğitilmiş ve meslek sahibi kadınlar, eşlerinden gerek ev içinde gerekse çalışma hayatında kendilerini tamamlamalarını, hayatın müşterek olduğunu bilip aile yaşamlarında uygulamalarını beklemektedir. Bu da geleneksel bilincin ideal erkek tanımının -evine bakan ve evde sözünü geçiren- (Aça, vd., 2019: 85) eğitilmiş ve meslek sahibi kentli kadınlar için geçerli olmadığını göstermektedir.

Kadına göre evlilikte ideal yaş/aralığı bireylerin hayata bakış açısına göre değişkenlik gösterir...

Üniversite öğrenimi görmüş, birçoğu lisansüstü eğitim almış kadınlar, ideal evlilik yaşının, bireylerin mental ve fiziksel olgunluk durumlarının yanı sıra hayattan beklentilerine göre de değişkenlik gösterebileceğini ifade etmiştir. Ancak 18 yaşın altında, belli bir olgunluğa erişmeden, gençlik hevesiyle yapılan evliliklerin doğru olmadığı düşünülmektedir (KK-23, KK-29). Konuyla ilgili görüşler çeşitlilik arz etmekle birlikte, genellemek gerekirse evlilik için 25-30 yaş arasının uygun olduğu belirtilmiştir. Bu tespitlerde bireylerin üniversiteyi bitirmiş ve çalışma hayatına atılmış olabilecekleri (KK-1, KK-3), bir müddet parasını sadece kendi adına harcayabilecekleri (KK-6), kendilerini daha iyi tanıyabilecekleri (KK-11) gerçekten ne istediğini bilebilecekleri etkili olmuştur (KK-14). Yine söz konusu yaşlarda bireylerin belli bir hayat tecrübesine erişmiş olacağı, karakterlerinin oturacağı, daha mantıklı ve ayakları yere basan kararlar alabilecekleri ifade edilmiştir (KK-19, KK-25, KK-26).

Bireylerin duygu ve enerji bakımından en güçlü ve en verimli dönemleri olduğu düşünülen bu yaş aralığının öne çıkarılmasında (KK-7), kadınların doğurganlık yaşı da bir etkidir. Biyolojik yaş ilerledikçe doğurganlık oranı düştüğü için çocuk sahibi olmak isteniyorsa evliliğin 30’lu yaşlardan geçe bırakılmaması gerektiği vurgulanmıştır (KK-4). Doğurganlık yaşının evlilik kararında etkili ama öncelikli sebep olmadığını dile getirmiş olan kadınlar (KK-8), doğurganlık yaşından ziyade, kişinin zihnen evliliğe hazır olması gerektiğini, çocuk sahibi olmanın çok güzel bir duygu olduğunu ancak sırf çocuk sahibi olabilmek adına da evlenilmemesi gerektiğini anlatmıştır (KK-5). Söz konusu veri ve tespitlerden de anlaşılacağı üzere, eğitilmiş ve meslek sahibi kentli kadınlar ideal evlilik yaşı algısı noktasında hemfikirlerdir. Bu durum, kaynak kişilerin birbirine yakın sosyokültürel yapıya sahip olmaları nedeniyle normaldir.

Erkekler kendinden küçük yaştaki kadınlarla nasıl evlenebiliyorlarsa kadınların da evlenebileceğini söylemiş olan kadınlar (KK-20), çiftler hayatlarının farklı evrelerini

yaşıyorlarsa çok dengeli bir ilişkilerinin olamayacağını düşündükleri için (KK-30) aradaki yaş farkının 10 yaşı geçmemesi gerektiğini belirtmiştir (KK-6). Ancak 10 yaş ölçütünün aşılması durumunun, özellikle erkeğin kadından 10 yaş küçük olması hâlinde sorun olacağı vurgulanmıştır (KK-10). Çünkü kaynak kişilerin tamamı, erkeklerin kadınlara göre daha geç olgunlaştığını düşünmektedir. Erkeğin kadından 3 yaşa kadar küçük olmasının sorun olmayacağı ancak kadının akıl ve ruh yaşının, takvim yaşından en az 3 yaş büyük olması nedeniyle erkeğin yaşının daha fazla küçük olmasının evlilikte sorun olacağı dile getirilmiştir (KK-13). Hatta aynı yaştaki çiftlere bile bakıldığında erkeğin biraz daha çocuksu kaldığını, sorumluk, hayata bakış açısından çok büyük yaş farkının çiftler arasında anlaşmazlığa neden olabileceği açıklanmıştır (KK-12). Erkeklerin fitraten biraz daha geç olgunlaşmasının yanı sıra toplumun yüklediği roller ve beklentiler göz önüne alındığında daha sağlıklı ilişkiler açısından erkeğin kadından 4-5 yaş büyük olmasının uygun olduğu düşünülmektedir (KK-16). Bu konuda iki kaynak şahıs şöyle açıklama yapmıştır: “Örneğin kadın 30 yaşında, erkek 40 yaşında olsa sorun olmaz. Ama tersi olursa sorun yaşanabilir” (KK-6, KK-8). Ancak toplumdaki olumlu örnekleri göstererek istisnalar olabileceği için tersine de saygı duyulduğu açıklanmıştır (KK-20, KK-24). Kadınlar -bir kuşağın ortalama 20 yılda yenilediği varsayıldığında- kendilerinden yarım kuşak küçük bir erkekle evlenmeye pek olumlu bakmadıklarını söyleyerek geleneksel toplum yapısıyla paralel cevap verirken, sosyal medyadaki olumlu örnekleri göstererek bu tür evlilikleri de yadırgamadıklarını belirtmiştir. Bu da toplumsal değişme, çalışma koşulları ve medyadaki olumlu ya da olumsuz haberlere göre görüş ve tutumların değişebildiğini göstermektedir.

Kadın için din, ırk, renk, mezhep gibi farklılıklar iyi bir insan ya da iyi bir eş olmaya engel değildir...

Eğitilmiş, meslek sahibi ve kentli annelerin çoğu, çocuklarının evleneceği kişide din ve mezhep farklılıklarından ziyade karşılıklı uyumun ve sevginin önemli olduğunu ifade etmiştir (KK-1, KK-6). Çocukları mutlu olduğu takdirde bu durumu kabullenebileceklerini belirtmiş olan kadınlar (KK-12), karşılaşabilecekleri olumsuzlukları ve bunların ileride sorun olabilme ihtimalini değerlendirerek, son kararı onlara bırakacaklarını anlatmıştır (KK-16). Böyle bir evliliğe kendilerinin karşı çıkmayacağını ama o kişinin ailesinin, çocuğunu/çocuklarını incitmesinden endişeleneceklerini açıklamışlardır (KK-13). Farklı din ya da aralarında ciddi farklar olan mezheplerdeki insanların da mutlu olabildiklerini, bunun yanı sıra bu durumun, eşlerin uyumu ve çocuk eğitimi gibi konularda sorun yaşatabileceğini ve insanın içsel dengesini sarsabileceğini düşünen kadınlar, ellerinden geldiğince çocuklarını öngördükleri tehlikelere karşı uyaracaklarını dile getirmiştir (KK-30). Ancak böyle bir zıtlık için evlatlarını karşılarına alamayacakları anlatılmıştır (KK-31).

Kaynak kişilerden üçü, eşler aynı dine mensup olup karşılıklı olarak birbirlerinin mezhebine de saygı duydukları takdirde, farklı ibadet biçimlerinde bulunmaları noktasında sıkıntı yaşamayacaklarını düşündüğü için çocuklarının farklı mezhepten biriyle evlenmesine karşı çıkmayacaklarını, ancak farklı dine mensup olunması hâlinde karşı çıkabileceklerini ifade etmiştir (KK-3, KK-19, KK-21). Alevi kesimden bir kaynak kişi de, mezhep farklılığına karşı çıkmayacağını ama Sünni kesimlerden alınan kızların, kendilerinde sorun yaşamazken, Sünni bir aileye gelin giden kızlarının birtakım

sorunlarla karşılaşabileceğini belirtmiştir (KK-27). İki anne de, çocuklarının başka din ve mezhepten birisiyle evlenmelerine karşıdır. Evlilikte inanış ve kültür gibi etmenlerin eşit olmadığı durumlarda çiftlerin hayatlarının zorlaşacağı ve evliliğin olumsuz etkilenebileceği düşünülmektedir (KK-2, KK-26).

İfadelerden de anlaşılacağı üzere, gerek din ve mezhep farklılığını önemsemeyen gerek sadece din farkının önemli olduğunu vurgulayan gerekse farklılıkların sorun olacağını düşünen kadınlar için önemli olan tek şey, çocuklarının mutluluğudur. Bunun yanı sıra kadınların çoğunun, din ve mezhep -dolayısıyla kültür-farkının kimi zaman zorlayıcı olabileceğini belirtecek olmakla birlikte, “gönülleri kimi isterse onunla evlenebilirler” şeklinde düşünmeleri, geleneksel görüş ve tutumların değiştiğini/değişmekte olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Eğitilmiş, meslek sahibi ve mesleğini kentte icra eden annelerin, ev içinde kendilerine atfedilen geleneksel rolleri nispeten azaltarak ev dışında ücretli olarak çalışmaya başlamaları, toplumsal yaşam içerisinde doğumdan itibaren kadınlara yönelik olarak oluşturulan çeşitli ön kabullerin kırılmaya başladığını göstermektedir. Başta ekonomik bağımsızlık olmak üzere, üretmenin ve katkı sağlamanın hazzı, sahip olunan yeni bir sosyal çevre, statü ve rol kadınların kendilerine olan özgüveninin artmasına ve başarabileceklerine inanmalarına neden olmuştur. Ev içi işlerde her ne kadar işbölümü sistemini yerleştirmeye ya da düzenli/belli aralıklarla ücretli yardımcı desteği almaya çalışsalar da ev içi sorumluluklar kadınların üzerinde ya da kontrolündedir. Üstlendiği sorumluluklar arasında kadını en çok mutlu eden şey, annelik rolüdür. Öyle ki cinsiyet kimliğinin şekillenmesinde anne kimliği öne çıkarılmaktadır. Anne kimliğine dayalı statüsü de kanaatimizce kadının ev odaklı rollerini -bilhassa yemek yapmak, çocuk/ların bakımı, ödev takibi- kimi zaman zevkle üstlenmelerine neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle kadınlar, çocukları söz konusu olduğunda geleneksel algı ve tutumlarla paralel hareket edebilmektedir. Kanaatimizce bu durumun üç nedeni vardır. İlki, kent merkezinde de yaşasalar kadınların büyük oranda köy tabanlı olmasıdır. Diğer, kadınların ev ve çocuk/lar konusundaki kontrolün kendilerinde olmasından hoşlanmasıdır. Üçüncüsü de kadınların geleneksel yapıdaki “ev”, “eş” ve “anne” algılarıyla çok da fazla zıtlaşmak istememesidir.

Aslında kadınlar, ne eşleriyle ne de hâli hazırdaki erkek egemen geleneksel yapının bu konudaki algılarıyla derin çatışmalara girmeye hazırdır. Kadınlarla özdeşleştirilen rollerden ve kadınlara atfedilen cinsel kimlikten kimi zaman bunalan ve rol dağılımı noktasında işbirliğine gidilmesi gerektiğini düşünen kadınlar, kız ve erkek çocuk ayrımı yapmadan çocuklarına ev içinde birtakım sorumluluklar vermektedir. Yine bu noktada bilinçli nesiller yetiştirecek olan kız çocuklarının eğitimi ve meslek sahibi olmaları noktasında hassasiyet göstermektedir. Eğitilmiş, meslek sahibi, maddi açıdan erkeklere bağımlı olmayan kadınlar arttıkça mevcut algı ve tutumların hızla değişeceğini söylemek mümkündür. Kadınların, çalışmaktan memnun olmaları, ev ve iş ortamındaki birtakım sıkıntılara rağmen çalışma hayatlarını sonlandırmak istememeleri, kendilerine dair beklentileri olmaları bu durumun sinyallerini vermektedir. Bu noktada devlet, özellikle özel sektördeki kadın istihdam oranını arttırmalıdır. Kadın çalışanların artması hem çalışma ortamına farklı bakış açıları kazandıracak hem diğer kadınlara

örnek olacak hem de kadınlarla ilgili geleneksel algı ve tutumların giderek değişmesinde etkili olacaktır.

Toplum içinde saygın bir statüye sahip olan eğitimli ve meslek sahibi kadınlar, erkek cinsiyeti ile karşılaştırıldığında gerek davranışlarında gerek söz ve eylemlerinde gerekse giyim kuşamlarında hâlâ birtakım kısıtlamalara gitmek durumunda kalmaktadır. Kadınların eğitim seviyelerinin yükselmesi, iş hayatında aktif olarak yer almaları ve yeni nesil kadınlara bu açıdan örnek ve destek olmaları neticesinde söz konusu baskıcı kültürel kodlarda bazı değişiklikler meydana geldiğini/gelmekte olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumun ortaya çıkmasında, zihniyet ve algı değişiminin yanı sıra eğitimli ve çalışan kadınların kendi güç ve yeteneklerinin farkına varması, toplumsal cinsiyet rollerini sorgular ve çözüm üretir konuma gelmesi önemli bir etkidir. Elbette bireylerin hayatlarını belli bir düzen içinde sürdürebilmeleri için toplumların kendine has birtakım kuralları, beklentileri ve yaptırımları olacaktır. Ancak bireyler sosyalizasyon sürecinden geçirilirken kadınlar, erkeklerin arkasına atılmamalıdır. Kadınlara, kendilerinin ve emeklerinin değerli olduğu hissettirilmelidir. Bu noktada kentte de yaşasalar kadınların büyük oranda köy kökenli ya da daha sonra köyden kente göç ettikleri yani bir ayaklarının kırdaki olduğu düşünüldüğünde, kadın sivil toplum kuruluşlarının sadece kent merkezindeki değil kırsaldaki kadınlara da ulaşmaları gerekmektedir. Devlet kurumları ve sivil toplum örgütleri, kadınlara şu an ücretsiz aile işçisi olarak yaptıkları bazı işleri, belli bir eğitim sürecinden geçtikten sonra meslek hâline getirebileceklerini ve ekonomik anlamda özgür olabileceklerini anlatmaya yönelik çalışmalar yapmalıdır. Eşlerin de dâhil edilmesi gereken bu çalışmalar, kadınların mağduriyetlerinin giderilmesi adına bir gerekliliktir. Kadınlar ancak bu şekilde günümüz şartlarında dahi erkeğe oranla arka planda kalmaktan kurtulacak, geleneksel algı ve tutumların dışına çıkılabilecektir.

KAYNAKLAR

1. Yazılı Kaynaklar

AÇA, Mehmet vd., (2019), *Kadın Folkloru: Statü ve Famaj*, Çanakkale: Paradigma Akademi.

BALAMAN, Ali Rıza, (1984), "Kırsal Kesimde: Aile Kurma Çözme, Aile İçi Etkileşim ve İlişkiler", *Türkiye'de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

BHASIN, Kamla, (2003), *Toplumsal Cinsiyet "Bize Yüklenen Roller"*, (Çeviren: K. Ay), İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları.

BOURDIEU, Pierre, (2016), *Eril Tahakküm*, (Çeviren: B. Yılmaz), İstanbul: Bağlam Yayınları.

CHANTER, Tina, (2019), *Toplumsal Cinsiyet*, (Çeviren: M. Erguvan), Ankara: Ayrıntı Basımevi.

DOĞRAMACI, Emel, (1989), *Türkiye'de Kadının Dünü Ve Bugünü*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

DÖKMEN YAŞIN, Zehra, (2009), *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

ECEVİT, Yıldız, (1995), "Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri", *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, (Ed. Ş. Tekeli), İstanbul: İletişim Yayınları, 117-128.

ECEVİT, Yıldız, (2011), "Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç", *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, (Ed. Y. Ecevit ve N. Karkiner). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2-29.

EROL, Metin, (2008), "Toplumsal Cinsiyetin Tutumlar Üzerindeki Etkisi", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, C. 32 No: 2, s. 199-220.

FORTIN, Nicole M., (2005), "Gender Role Attitudes and the Labour-Market Outcomes of Women Across OECD Countries", *Oxford Review of Economic Policy*, V. 21, No. 3, s. 416-438.

GÜNAY, G. ve Ö. BENER, (2011), "Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılama Biçimleri", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 15, Sayı: 3, Aralık, s. 157-171.

İMAMOĞLU, E. Olcay, (1991), "Aile İçinde Kadın-Erkek Rollerini", *Türk Aile Ansiklopedisi*, C. 3, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

KARAKUŞ, Afsaneş Sh. Z, (1999), Türk Kadınının Siyasi Kimliğinin Oluşma Süreçleri. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

KIRAY, Mübeccel Belik, (1984), "Büyük Kent ve Değişen Aile", *Türkiye'de Ailenin Değişimi: Toplumbilimsel İncelemeler*, (Haz. T. Erder), Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, 69-78.

KOCACIK, F. ve V. B. GÖKKAYA, (2005), "Türkiye'de Çalışan Kadınlar ve Sorunları", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 6, S.1, s. 195-219.

ONAT, Ümit, (1993), *Gecekondu Kadınının Kente Özgü Düşünce ve Davranışlar Geliştirme Süreci*, Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler.

ŞENOL, D. ve İ. MAZMAN, (2013), "Tarihi Bir Bakışla Çalışma Hayatında Kadın". *Aile ve Kadın Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Yayınları, 151-163.

ŞENOL, D. ve S. YILDIZ, (2017), "Statü Gerektiren Bir İşte Çalışan Kadınların 'Kadın Algıları'nın Sosyolojik Bir Değerlendirmesi -Ankara Örnekleme İle-", *Halk Kültüründe Kadın Uluslararası Sempozyumu Bildirileri (13-15 Mart 2015, Şanlıurfa)*, s. 860-872, İstanbul.

TEKELİ, Ş. ve M. KORAY, (1991), *Devlet-Kadın-Siyaset*, İstanbul: TÜSES Yayınları.

TURAL, N. (1992), "Kadınların Çalışması ve İstihdam Sorunları". *Türk Aile Ansiklopedisi*, C. 2, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, s. 640-649.

UÇAN, Açelya, (2011). Bir Sosyal Stigma Öznesi Olarak Kadın Sığınmaevleri ve Sığınanlar. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

YİĞİT, Sema, (2018). Kadın Çalışanlarda Yaşanan İş-Aile Çatışması Ve Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki: Burdur/Bucak Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

2. Sözlü Kaynaklar

- KK-1: Elif Ülker, Bursa, 1976, Müzik öğretmeni. (27.03.2020)
- KK-2: Meryem Çetin, Sivrihisar/Eskişehir, 1983, Sınıf öğretmeni. (04.04.2020)
- KK-3: Filiz Ülker, Ankara, 1984, Kadın hastalıkları ve doğum uzmanı. (05.04.2020)
- KK-4: Ayşe Kaymaz Güler, Polatlı/Ankara, 1983, Hemşire. (03.03.2020)
- KK-5: Hilal Cebecioğlu, Bursa, 1984, Sınıf öğretmeni. (05.04.2020)
- KK-6: Vicdan Ünsal, Eskişehir, 1979, Türk dili ve edebiyatı öğretmeni. (28.03.2020)
- KK-7: Dilek Erenoğlu Ataizi, Konya, 1967, Öğretim üyesi. (07.04.2020)
- KK-8: Eylem Dereli Saltık, Balıkesir, 1976, Öğretim üyesi. (30.03.2020)
- KK-9: Meliha Özkan, İzmir, 1986, Matematik öğretmeni. (01.04.2020)
- KK-10: Tuğçe Vardar Orhan, Eskişehir, 1987, Metalurji ve malzeme mühendisi. (05.04.2020)
- KK-11: Yonca Ücal Bulut, Adana, 1987, Bankacı. (29.03.2020).
- KK-12: Mehtap Yıldırım, Balıkesir, 1982, Dâhiliye uzmanı.(06.04.2020)
- KK-13: Tuba Onat Çakıroğlu, Eskişehir, 1971, Öğretim üyesi. (10.04.2020)
- KK-14: Aslıhan Gül Kandemir, Adana, 1975, Özel bir anaokulu kurucusu. (12.04.2020)
- KK-15: Şehnaz Cırıl, Gelibolu/Çanakkale, 1981, Bankacı. (09.04.2020)
- KK-16: Kimlik bilgilerine yer verilmesini istemiyor, Öğretim üyesi. (08.04.2020)
- KK-17: Eda Bilgin Elhüseyni, Ankara, 1982, İşletme sahibi. (13.04.2020)
- KK-18: Özgül Minsin, İstanbul, 1971, Özel bir anaokulu sahibi. (11.04.2020)
- KK-19: Selma Çoşkun Uysal, İstanbul, 1979, Kadın hastalıkları ve doğum uzmanı. (15.04.2020)
- KK-20: Medine Sivri, Sungurlu/Çorum, 1968, Öğretim üyesi. (16.04.2020)
- KK-21: Aysun Babiş, Iğdır, 1982, İnşaat mühendisi.(17.04.2020)
- KK-22: Esra Turun Adem, Ankara, 1990, Matematik öğretmeni. (20.04.2020)
- KK-23: Burcu Yılmaz Çebin, Ankara, 1986, Öğretim üyesi. (19.04.2020)
- KK-24: Kimlik bilgilerine yer verilmesini istemiyor, Öğretim üyesi. (22.04.2020)
- KK-25: Kimlik bilgilerine yer verilmesini istemiyor, Emniyet görevlisi. (23.04.2020)
- KK-26: Zeynep Canan Özdemir, İskenderun/Hatay, 1978, Öğretim üyesi. (08.05.2020)
- KK-27: Seher Süzen, Mahmutiye/Eskişehir, 1984, Sınıf öğretmeni. (10.05.2020)
- KK-28: Dilek Kasap, Maden/Elazığ, 1984, Kimya mühendisi. (15.05.2020)
- KK-29: Meriç Akpınar, Ankara, 1978, Okutman. (20.05.2020)
- KK-30: Melike Gökcan, Osmaniye, 1966, Öğretim üyesi. (25.05.2020)
- KK-31: Dilara AYTEKİN, Eskişehir, 1984, Araştırma görevlisi. (01.06.2020)
- KK-32: Fatma Özer, Eskişehir, 1990, Malzeme bilimi ve mühendisi. (10.06.2020)